

DOOPSGEZINDEN EN SLAVERNIJ
PRIVÉ PROFIJT EN PUBLIEK PROTEST 3

Marten Douwes Teenstra (1795-1864) – afschaffer

Piet Visser

ABSTRACT

In this third and final article on the Doopsgezind involvement with the atrocities of slavery in the former Dutch East and West Indies, the spotlight is exclusively on Marten Douwes Teenstra (1795-1864) from the northern Dutch Province of Groningen. Although born and raised in a Doopsgezind family and culture, Teenstra was in fact a marginal Mennonite, who also cherished Freemasonry, a phenomenon which was not uncommon in the nineteenth-century world of well-off Doopsgezind liberalism. Teenstra's yet unknown role as an abolitionist activist has recently been revealed in a 2023 case study by Jaap Tuma. Taking his findings as a sound foundation, this article investigates why and how this somewhat odd individual and ex-farmer from rural Ulrum became actively involved with Dutch abolitionism. In the Netherlands, the anti-slavery movement gained little support, unlike England, for instance. Teenstra was the first person ever to send petitions to the Dutch Parliament in favor of abolition and emancipation, and he continued to do so for almost the next twenty years! After several unsuccessful attempts he finally gained success with the help of a liberal member of Parliament, his co-religionist Steven Blaupot ten Cate, also from Groningen. Since Teenstra's initial role as an agitator in politics in The Hague, he soon evolved into a prominent opinion leader. No doubt together with two or three other abolitionist contemporaries, Teenstra should be considered an important and unprecedented forerunner for and promotor of antislavery, equal rights and antiracism in Dutch history!

Keywords: Doopsgezinden – 19th-century abolitionism – extra-parliamentary activism – anti-racist opinion leader – Teenstra – Blaupot ten Cate

Geleden verleden

In de recente hausse aan publicaties over de Nederlandse slavernij en de koloniale context van machtsmisbruik en uitbuiting van de volkeren in Oost en West ontbreekt

---

1 Jaap Tuma, de Ulrumer onderzoeker die in 2023 voor het eerst de opmerkelijke rol van Marten Douwes Teenstra als afschaffer van de slavernij fraai in boek en beeld heeft gebracht, ben ik veel dank verschuldigd voor zijn nuttige correcties en commentaar. Evenzeer dank ik Nina Schroeder voor haar correcties van de tekst van de abstract.

vrijwel nooit de literaire held van canonkaliber die, ook in doopsgezinde kring, op handen gedragen wordt: Multatuli. Van zijn roemruchte *Max Havelaar* (1860), in meer dan 25 talen vertaald, is niet eens precies bekend hoeveel drukken en herdrukken er wereldwijd zijn verschenen.² Deze man die veel geleden heeft, de vrijdenker en beeldenstormer, ooit vergeuisd maar nu alom geadoreerd, is een instituut geworden met een eigen Multatuli Museum, een Multatuli Genootschap dat het *Multatuli Jaarboek* uitgeeft en digitaal ingelijst is in een weldadige website: *Multatuli.online*, niet enkel in het Nederlands, maar ook in het Engels, Frans, Duits, Spaans en Bahasa Indonesia!³

Deze man was in de Amsterdamse Korstjespoortsteeg 20 (destijds nummer 10 – nu het pand van het Multatuli Museum) te Amsterdam op 2 maart 1820 geboren als Eduard Douwes Dekker. Hij was het vijfde kind van de uit de Zaanstreek afkomstige scheepskapitein Engel Douwes Dekker en de Amelandse Sietske Eeltjes Klein (ook Klijn) – beiden gepokt en gemazeld in de doopsgezinde wereld. Anders dan zijn oudere broers en zus zou Eduard zich nooit laten dopen.⁴ Weliswaar heeft hij vanaf zijn twaalfde jaar trouw de zondagse catechisatielessen van dominee Abraham Doyer gevolgd,⁵ en werd hij vervolgens naar de Latijnse school gestuurd om voorbereid te worden op het doopsgezinde predikambt, de route die zijn broer Pieter ook had afgelegd, maar predikant is Eduard nooit geworden.⁶ Op eenentwintigjarige leeftijd, toen hij reeds in Nederlands-Indië verbleef, werd hij in Batavia zelfs even rooms-katholiek om zich te kunnen verlossen met een rooms meisje, al schijnt dat niet een al te serieuze overgang te zijn geweest.

-
- 2 Eep Francken, 'Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij', in Ton Anbeek e.a. (red.), *Lexicon van literaire werken* (1989-2014), op: Digitale Bibliotheek van Nederlandse Letteren (www.dbnl.org/ – hierna: *DBNL*).
  - 3 *Multatuli.online* bevat onder andere digitale versies van Multatuli's *Volledige Werken*, de jongste historisch-kritische teksteditie van de *Max Havelaar* door mw A. Kets-Vree (1992), alsmede de *Multatuli Encyclopedie*, het *Multatuli Lexicon* en de *Multatuli Atlas*.
  - 4 Zie Dik van der Meulen, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Nijmegen, 2002), 31-42. Het oudste kind was Catharina (Kaatje; 1808), gevolgd door Pieter (1812) en Jan (1816). Zij drieën deden belijdenis in de Singelkerk en Pieter zou later worden opgeleid aan het Doopsgezind Seminarie, waarna hij predikant werd te Woudsend, Middenbeemster en Den Helder. Het in 1818 geboren zusje Antje stierf na twaalf dagen; het jongste broertje Willem kwam op zijn zeventiende door verdrinking om het leven.
  - 5 Ervan uit gaande dat de jonge Eduard in het winterseizoen van 1832/1833 en 1833/1834 de catechisatielessen van leraar Doyer volgde, dan gebeurde dat in volle klassen. Doyer had in 1832/33 maar liefst 118 kinderen catechetisch zoet te houden (82 jongens en meisjes in de eerste klas, en 36 in de tweede), en in de winter daarop zelfs 124 (waaronder 23 jongens en 31 meisjes in de tweede klas), die aan het einde van elke leergang een prijsboek kregen. Zie Stadsarchief Amsterdam: *Kerkenraadsnotulen van de VDGA*, PA 1120, Inv. nr. 846, d.d. 04-04-1833 (p. 134) en 27-03-1834 (p. 153).
  - 6 Van der Meulen, *Multatuli* (2002), 42-53.

Door de weigering van haar vader, administrateur op een plantage ten zuiden van Semarang, kwam er van dat huwelijk niets terecht.⁷ Rond de tijd dat zijn *Max Havelaar, of De koffijveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* (Amsterdam, 1860) op de markt kwam, was zijn onbestemde religiositeit via de vrijdenkers van *De Dageraad* zelfs verkeerd in ongezouten religiekritiek en atheïsme, waarbij Douwes Dekker vooral gebeten was op het schijnheilige protestantisme van de Nederlands Hervormde Kerk. In 1859 publiceerde Douwes Dekker een ‘Geloofsbelydenis’ in de *Dageraad*, waaraan, behalve de genrebenaming, niets doopsgezinds te ontdekken was: het was een korte parabel waarvan bekommernis om een zieke lijster de kwintessens vormt. Dit was overigens de eerste keer dat Douwes Dekker zich van het pseudoniem *Multatuli* (ik heb veel geleden) bediende.⁸

Doch *Multatuli* beoogde met de *Max Havelaar* (1860), uitgekomen enkele jaren vóór de slavernij officieel zou worden afgeschaft, 1 juli 1863, méér dan de uit naam van christendom en cultuurstelsel gepleegde onderdrukking en uitbuiting van de arme Indo aan de kaak te stellen. Zijn boek kwam eigenlijk te laat om in het moeizame debat over de afschaffing van de slavernij, dat enkele jaren eerder het meest intensief was gevoerd, ook in de Tweede Kamer, nog enige rol van betekenis te spelen.⁹ Desalniettemin was Dekkers standpunt inzake de emancipatie van de geknechte volkeren onomwonden. Eerder al, rond 1850, had hij in Menado met eigen geld en mede dankzij zijn autoriteit als secretaris van de resident een slavenfamilie vrijgekocht.¹⁰ Zonder zich op enige wijze met de arbeidersbeweging en het opkomend socialisme te willen vereenzelvigen, wierp Douwes Dekker – slavernij was niet simpelweg een koloniale, maar ook een sociale kwestie – zich even vurig op als pleitbezorger voor

7 *Idem*, 154-161.

8 Zie voorts August Hans den Boef & Kees Snoek, *O God, er is geen God! Multatuli over geloof en godsdienst* (Amsterdam, 2008), 22-28. *De Dageraad* stond bij de burgerlijke buitenwacht bekend als een ‘extremistisch schendblad’; Van der Meulen, *Multatuli* (2002), 457.

9 Van der Meulen, *Multatuli* (2002), 421-426. Merkwaardig genoeg wenste Douwes Dekker zich niet te associëren met de liberalen, zoals met Van Hoëvell die al tientallen jaren vóór hem de Indische misstanden in de Kamer had aangekaart; sterker nog, in de loop van 1860 zou *Multatuli* zich nog meer in het conservatieve kamp van Van Lennep c.s. laten trekken, voorstanders van de koloniale status quo!

10 In reactie op de koloniale paragraaf van de Troonrede van september 1860 verwees het liberale Kamerlid Van Hoëvell, dat nooit een blad voor de mond nam, zonder de titel van de kersverse *Max Havelaar* te noemen, naar *Multatuli*'s literaire aanklacht: ‘Er is in den laatsten tijd eene zekere rilling door het land gegaan, veroorzaakt door een boek. Het is hier de plaats niet, om dat boek te beoordeelen; ik laat het in zijne waarde. Maar ik mag wijzen op het feit, dat door dat boek groote ongerustheid, ja ik durf zeggen verontwaardiging, in veler gemoed in dit land is ontstaan’. Van der Meulen, *Multatuli* (2002), 418.

de emancipatie van de uitgebuite werkmán in de eigen witte wereld, getuige zijn veelbesproken *Idee* 451:

Die zwarte slaverny was zo afschuwelyk, hebt gy [de 'heren filanthropen'] gezegd ... dat verkopen en kopen van *mensen* streed tegen uw gevoel, wyl de koopwaar werd gelyk-gesteld met paarden, kalveren of ander vee... en gy ziet het koelbloedig aan, dat in *ons* land, in 't land der *witte* slaverny, uw eigen landgenoten ver beneden dat vee staan? ... De zwarte slaverny was inderdaad een gruwel, maar... ze was openlyk, oprecht, frank. En: de slaaf werd beschermd door de wet. Wie beschermt den witten slaaf? Wie verzacht of geneest den kanker van de blanke slaverny? Ook dát is een *gruwel*, filanthropen, en een gruwel met toebehoren van huichelary en valsheid. De invoering ener gereglementeerde slaverny, met verplichting aan den kant des meesters, om z'n eigendom behoorlyk te onderhouden, zou voor menig Nederlands werkmán een weldaad wezen ...¹¹

Een 'hail biezunder Grunneger'

Uit ander hout was Marten Douwes Teenstra (1795-1864) gesneden.¹² In het lange overzicht van doopsgezinde bestrijders van de slavernij in het tweede artikel in deze *Bijdragen* mag deze man met een volstrekt eigen anti-slavernijagenda zelfs als de apotheose gelden. Reden waarom dit derde artikel speciaal aan hem is gewijd. In het midden van de negentiende eeuw, toen de roep om abolitie, bevrijding en emancipatie van de slaafgemaakten steeds luider werd, is er geen vasthoudender pleitbezorger geweest dan deze goeddeels onbekende Ulruimer! Pas dankzij de aandacht van RTV-Noord in 2020 en het onderzoek van Jaap Tuma is de actuele meerwaarde van deze goeddeels vergeten Groninger, ook in doopsgezinde kring,¹³ onder de aandacht gekomen. In mei 2023 resulteerde dat in een tentoonstelling en een fraai boekje, getiteld: *En toch zal ik. De rol van Marten Douwes Teenstra bij de afschaffing van de slavernij.*

11 Uit Multatuli, *Volledige Werken* III, 116-119, geciteerd naar de digitale versie van K. ter Laan, *Multatuli Encyclopedie*, op DBNL. Zie voorts Van der Meulen, *Multatuli* (2002), 247 en 486-490.

12 Zie voor biografische gegevens niet alleen het na te noemen boek van Jaap Tuma, maar ook IJ. Botke, 'Gaat, krijgt een boek of pen in hant en oefent daarin u verstant'. *Drie generaties Teenstra en de Verlichting op het Groninger platteland (1775-1825)* (Groningen, 1988), en J.S. van Weerden, *De Indische Reis van Marten Douwes Teenstra 1824-1826* (Leens, 1963), 3-19. Zie voorts de site van *Groningse doopsgezinden* (www.genealogieonline.nl/groningse-doopsgezinden/); 'Teenstra family', op de site van de *Global Anabaptist/Mennonite Encyclopedia Online* (hierna: *Gameo*).

13 In het korte lemma 'Teenstra family' op *Gameo* komt zijn naam niet voor. Hoewel Marten Douwes Teenstra meer dan dertig boeken heeft geschreven, komt daarvan slechts één titel voor in Nelson P. Springer & A.J. Klassen (eds.), *Mennonite Bibliography 1631-1961* (Scottsdale, PA & Kitchener, Ont., 1977) I, nr. 5592: *Beknopte schets der godsdienstige gezindten* (1864). Verder ontbreekt zijn naam in de bekende indexen op de *Doopsgezinde Bijdragen*, en in de *Inventaris der Doopsgezinde Archieven*, wat een indicatie is dat hij op kerkelijk terrein geen bijzondere rol heeft vervuld.

Marten Douwes Teenstra; portret in pastel door Wesse Lubbers (1824) (Groninger Museum, 1969.0310)

*Strijder van het eerste uur.*¹⁴ Overigens was Teenstra's opmerkelijke rol in het nationale slavernijdebat al in 1979 naar voren gebracht, blijktens het aan de Rijksuniversiteit Groningen verdedigde proefschrift van Jozef Siwpersad, een standaardwerk over de afschaffing van de slavernij in Suriname. Na geconstateerd te hebben dat er in het parlement lange tijd weinig belangstelling bestond voor de afschaffing, zou die houding vanaf 1853 drastisch veranderen. Siwpersad stelt dan:

14 Zie Reinder Smith, 'Marten Douwes Teenstra: mislukt als boer, succesvol als strijder tegen slavernij', op: www.rtvnoord.nl/; Jaap Tuma, *En toch zal ik. De rol van Marten Douwes Teenstra bij de afschaffing van de slavernij. Strijder van het eerste uur* (Assen, 2023); zie de recensie van het boek door Joost Eskes: 'Marten Douwes Teenstra, een Groningse Multatuli. Reiziger, schrijver en abolitionist', in: *Historiek, on-line geschiedenismagazine*, op: www.historiek.net/, en het gesprek met auteur Jaap Tuma naar aanleiding van boek en tentoonstelling over Teenstra in Ulrum (mei 2023): het nieuwsbericht van RTVNoord van maandag 1 mei 2023 op: www.nos.nl/regio/groningen/artikel/389026-nederlandse-strijd-tegen-slavernij-begint-in-ulrum. Zie tevens de bespreking van het boek door Jerry Dewnarain d.d. 10-11-2023 in de rubriek 'Literair' van de digitale versie van de Surinaamse krant *de ware Tijd*. De expositie werd op 29 april 2023 met de presentatie van Tuma's boek geopend in het Groene-kruisgebouw aan de Leerweg te Ulrum. Vervolgens was de tentoonstelling in de zomermaanden van 2023 ook in het Amsterdamse Multatuli Museum te zien. Het behoort soms tot de tragiek van de onderzoeker dat hij niet per se de enige is die een interessante casus op het spoor is. Ik kwam er (weliswaar met onderbrekingen) na anderhalf jaar

Dit is waarschijnlijk mede te danken aan de inzet van een van de verdienstelijkste slavenvrienden die Nederland gekend heeft: de uit Ulrum afkomstige Marten Douwes Teenstra. Onvermoeibaar heeft hij middels diverse adressen, en wel vanaf eind 1852 [de facto sedert 1844; zie Bijlage III, PV], de inhumane trekken van de Surinaamse slavernij blootgelegd en voor onmiddellijke afschaffing gepleit.¹⁵

Dit proefschrift raakte weer in de vergetelheid, totdat in 2007 de abolitionist Teenstra in weer een ander proefschrift opdook.¹⁶ Dat gebeurde door Maartje Janse, die onderzocht hoe de publieke opinie in de jaren 1840-1880 gevormd en bewerkt werd en hoe zich dat vertaalde in politiek geladen sociaal activisme op het terrein van onder andere drankmisbruik en slavernij – zulk burgeractivisme was destijds een nieuw fenomeen. Steunend op het werk van Siwpersad rekende zij Teenstra tot een van de vier belangrijke zich maatschappelijk manifesterende ‘afschaffers’ der slavernij:

Afschaffers als Marten Douwes Teenstra en Juliën Wolbers richtten talloze petities aan de machthebbers waarin ze verzochten om onmiddellijke afschaffing van slavernij. Hun geloof en gevoelens van afschuw en verontwaardiging vormden het uitgangspunt voor deze acties. Evenals Van Hoëvell en Millies lieten zij in hun protest tegen de slavernij hun gevoel spreken. Juist deze vier mannen worden tegenwoordig nog het meest genoemd en geroemd om hun principiële en hartstochtelijke

---

onderzoek naar Teenstra's ‘anti-slavernij programma’ achter dat Jaap Tuma inmiddels een fraai boekje over de man had samengesteld. Zonder het van elkaar te weten hebben wij denkkelijk, hoe dan ook, veel ‘Entdeckungsfreude’ beleefd aan het goeddeels onbekende activisme van Marten Douwes Teenstra. Ik heb met veel respect voor zijn onderzoeksresultaten van Tuma's werk gebruik gemaakt. Toch heb ik vaak andere bronnenkeuzes gemaakt, meer literatuurstudie verricht en mede daardoor andere accenten weten aan te brengen en ontwikkelingen gesignaleerd dan Tuma. Mijn artikel is daarom volstrekt geen dubbel werk geweest: eerder is er mijns inziens sprake van wederzijdse complementariteit, wat Tuma later bevestigd heeft.

- 15 Jozef Prabhudass Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen, 1979), 222. Dat die adressen al veel eerder dan 1852 in Den Haag gedropt werden, zal nog blijken. Siwpersad (1944-2007), geboren in het Surinaamse Nickerie, had na zijn opleiding voor onderwijzer aan de kweekschool een MO-A studie geschiedenis gevolgd, terwijl hij hoofd van een lagere school in Paramaribo was. In 1969 naar Groningen gekomen, zette hij zijn studie geschiedenis om in een doctoraal, wat onder leiding van E.H. Kossmann uiteindelijk zou uitmonden in zijn doctoraat in 1979. Daarna keerde hij terug naar Suriname en vervulde in tal van overheidsfuncties vele vernieuwingen door in diverse vormen van onderwijs. Door politieke verwickelingen rond de VHP, waarin hij actief was geworden, zag hij zich gedwongen in 1998 naar Den Haag te verhuizen, waar hij twee termijnen als CDA-lid in de gemeenteraad zat.
- 16 Eerder al had Jessica Melker, ‘Cojo, Mentor en Present in het Suriname van nu’, in: *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis* 22 (2003), 254-270, gewezen op Teenstra als slavenvriend. Zie eerder haar doctoraalscriptie *Historische Letterkunde UvAmsterdam: Cojo, Mentor en Present: brandstichters of verzetsstrijders? Een literatuuronderzoek naar de veroorzakers van de brand in Paramaribo van 3 op 4 september 1832* (2001). Met dank aan Jaap Tuma.

afkeuring van de slavernij, maar in hun tijd waren ze omstreden, niet zozeer omdat ze de slavernij afkeurden, maar om de heftige, hartstochtelijke manier waarop ze dat deden.¹⁷

Echter, ook toen nog hadden het slavernijverleden en de daarmee verband houdende ‘black lives matter’-kwesties nog geen enkele mediastatus, zoals recentelijk wel het geval is.¹⁸ Wie vijftig, zestig jaar geleden Teenstra ooit als activistische held zou hebben geportretteerd, had kunnen rekenen op stuurs onbegrip. De bekende Groninger politicus, taalkundige en Multatulikenner Kornelis ter Laan (1871-1963) was een van de eersten die hem in 1957 een ‘hail biezunder Grunneger’ noemde, een ‘grote strieder tegen heksen en spouken en tegen ale biegeleuf’.¹⁹ Maar dat was eerder uitzondering dan regel, want Teenstra had niet zo’n beste pers. Zie bijvoorbeeld het portret dat Jan Stoffer van Weerden (1888-1971), de bovenmeester van Zuurdiek, in 1967 van de Ulrumer schilderde: hij was een zwaar getormenteerde nurkse man, wiens bitterheid en cynisme verklaard werden uit het lijden aan de vele tegenslagen des levens.²⁰

Teenstra was als telg van een vermogende en verlicht doopsgezinde boerenfamilie geboren op het Ruigezand, noordelijk van Grijpskerk (Gr.), en genoot van jongs af aan een goede particuliere opleiding, hoewel een universitaire studie kennelijk niet wenselijk werd gevonden. De uit het Friese Teerns afkomstige grootvader Marten Aedsges en vader Douwe Martens Teenstra hadden in Groningen op

17 Maartje Johanna Janse, *De Afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam, 2007), 116.

18 Op de golven van de in de media breed uitgesponnen actualiteit rond slavernij, de daarbij horende aanklacht- en helingsrituelen en de algemene excuses van minister president Mark Rutte op 19 december 2022 is de antiquarische waarde van Siwipersads proefschrift op *boekwinkeltjes.nl* gestegen tot € 100 à € 125, terwijl het een paar jaar eerder nog geen € 25 kostte. En zo wordt – oh, ironie van de tijdgeest – er over de rug van de slavernijellende nog steeds grof geld verdiend!

19 K. ter Laan in: *Winschoter Courant*, d.d. 05-09-1957. Kon die provinciale reputatie enigszins worden opgepimpt, dan werd dat niet nagelaten. In 1965 stelde de in Noordbroek geboren Jan Ploeger (1913-1994), die in 1936 naar Zuid-Afrika was geëmigreerd, vol trots: ‘Wie maggen der groot op goan en blide mit wezen, dat de bekende Hogelandster schriever-raaizeger M.D. Teenstra in de leste tied weer meer belangstellen begunt te kriegen in Zuud Oafrikoa.’ Dat had toen te maken met het onderzoek dat J.S. van Weerden (1888-1971) had gepubliceerd over Teenstra’s dikke verslag van diens reis naar Zuid-Afrika. Daarvan was ginds ‘slegs vir blankes’ in 1952 ter gelegenheid van de Jan van Riebeeckfeesten een deel opnieuw uitgegeven.

20 J.S. van Weerden, *Spanningen en konflikten. Verkenningen rondom de Afscheiding van 1834* (Groningen, 1967), 66-74. Zie voor Van Weerdens biografische gegevens de site *Zuurdiek. Dorp in Groningen*, op: <https://zuurdiek.nl/>. De Groninger Archieven zijn in het bezit van Van Weerdens archief over Teenstra, in: Archief 665 ‘Verzameling J.S. van Weerden, 1622-1955’, inv. nr. 43.

landbouwkundig gebied grote faam en aanzien verworven.²¹ In 1818 trouwde Marten Douwes met de dochter van de toen net gestorven predikant Theodorus Johannes van der Leij van de hervormde gemeente Baflo-Rasquert, Gezina Debora van der Leij (1791-1871). Het jonge paar vestigde zich op een boerderijtje onder Ulrum. Omdat de agrarische sector een fase van economische hausse en optimisme doormaakte, kocht Marten Douwes begin 1819 in Den Andel een boerderij met ruim 100 hectare onbewerkte grond in de pas ingepolderde Noordpolder aan de Waddenkust ten noorden van Warffum. Daar liet hij een nieuwe zate, 'Arion' geheten, bouwen wat hem in totaal meer dan honderdduizend gulden zou kosten.²² Marten Douwes zag vermoedelijk, zoals als zovele Groninger collega's uit de welvarende boerenstand, waaronder zijn vader, een toekomst als cultuur minnende herenboer voor zich. Hij werd een van de oprichters, tevens secretaris, van het departement Leens van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Hij en zijn Gezina die tussen 1820 en 1824 vier kinderen kregen, werden echter overvallen door de landbouwcrisis, waarvan de eerste tekenen zich overigens al vanaf 1818 hadden gemanifesteerd – was hij toch iets te overmoedig aan het vele bunders grote Arionavontuur begonnen?²³ Met twee andere boeren hield Marten Douwes voor koning Willem I een pleidooi om de import van goedkoop buitenlands graan tegen te gaan; tevens verzocht hij de vorst hem terwille te zijn bij het vinden van emplooi elders. Niet lang daarna, tijdens een tweede audientie bij de koopman-koning in Brussel, verzocht Marten de majesteit andermaal te bemiddelen om naar Java te kunnen verkassen. Hem werd een gunstige aanbeveling bij de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië in het vooruitzicht gesteld, mits hij bereid was 'buiten bezwaar van 's Rijks schatkist' de reis te ondernemen. Dat de Groninger geen enkele schroom kende jegens het hoogste gezag, zegt wel iets over

21 J. Zijlma, 'Levensschets van Marten Aedsges Teenstra, een baanbreker op landbouwkundig gebied', in: C.J. Geertsema (red.), *Almanak voor de Landbouw in zijn gehele omvang* 3 (1879), raadpleegbaar op de site van 'Zuurdiek'. Zie voorts Botke, *Drie generaties Teenstra* (1988), 13-48.

22 Zie Kornelis Doornbos & Geuchien Zijlma, 'Marten Douwes Teenstra Levensbeschrijvingen', in: *Groningen. Tijdschrift voor de Volkstaal, Geschiedenis, Volksleven enz. van de Provincie Groningen* 2 (1917), 327, op de site van 'Zuurdiek'; en het artikel 'Noordpolder, Douwe Martens Teenstra, Marten Douwes Teenstra en Klaas Jans de Waard', op dezelfde site. De inpoldering was een initiatief van onder anderen de doopsgezinde Klaas Jans de Waard (1756-1819), boer op de Eerste Aykemaheerd te Pieterzijl, terwijl hij tevens schout en *maire* was van de gemeente Grijskerk; tal van zijn verwanten traden op als vermaner van de gemeente Pieterzijl en Grijskerk. In 1810 trouwde dochter Fokeltje Klaassens de Waard met Aedse Martens Teenstra, de oom van Marten Douwes. Zie ook het lemma 'Waard, de Family', op *Gameo*.

23 Zie het proefschrift van Peter R. Priester, *De economische ontwikkeling van de landbouw in Groningen 1800-1910. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse* (Wageningen, 1991), 124, 193, 294 en 387.

het karakter van de man.²⁴ Hoe dat ook zij, Teenstra transformeerde toen tot aspirant kolonist. Hij verhuurde in november 1824 boerderij Arion aan zijn zwager Adam van der Leij, waarbij ook geregeld werd dat Gezina met de vier kinderen bij haar weinig empathische broer kost en inwoning verkreeg.

De reis naar Indië kende tegenspoed. Marten Douwes zou pas tien maanden later, na een langdurig oponthoud wegens ziekte in Zuid-Afrika, en na de nodige stormen en zelfs muiterij in september 1825 Batavia bereiken. Dankzij de koninklijke bemiddeling gloorde er op Java het perspectief van een overheids carrière als opzichter van bruggen en wegen, maar door geldgebrek wegens de oorlog tussen de Nederlandse overheersers en islamitische opstandelingen op midden Java bleef zijn baan in vage voornemens steken. Zodoende kwam hij, vele ervaringen rijker, maar tal van gulden en illusies armer al in februari 1826 weer in de Noordpolder terug. Daar zag hij zich genoodzaakt het statige ‘Arion’ en de landerijen met groot verlies te verkopen. Hij vestigde zich met zijn gezin in Baflo, waar hij korte tijd als gemeenteontvanger aan de slag ging, wat echter ontoereikend was om zijn vele schulden en schaamte te compenseren.

Daartoe uitgenodigd door het gouvernement – evident onderhield hij contacten in Haagse kringen – pakte hij in 1828 opnieuw zijn koffers, en vertrok deze keer, opnieuw met achterlating van vrouw en kinderen, als landbouwadviser naar Suriname, waar hij onder het directe gezag van de procureur-generaal als diens assistent kantoor zou houden. In april 1831 legde hij de eed af om het ambt van ‘Inspecteur voor de Bruggen, Straten, Wegen en Waterwerken te Paramaribo en deszelfs omtrekken’ te aanvaarden,²⁵ terwijl hij in mei 1833, zoals nog zal blijken, weggepromoveerd werd naar de griffie van het gerechtshof, waar hij eerste commies van het gerecht werd. Vrouw Gezina en hun kinderen Jantje, Johanna, Douwe en Theo – een dochttertje Geertruida was op driejarige leeftijd gestorven – hielden verblijf in een huis van Martens schoonmoeder te Ulrum.²⁶ Na zes jaar, in 1834, keerde hij, op staande voet ontslagen, plotseling terug naar Ulrum, met achterlating van een

24 Dit was ingebed in het groeiende politieke zelfbewustzijn van de Groninger herenboeren, wat resulteerde in een rekestbeweging richting koning en Den Haag met de jonge Marten Douwes als een van de actieleiders. Zie hierover Botke, *Drie generaties Teenstra* (1988), 53-54.

25 *Surinaamsche Courant*, d.d. 02-05-1831. Hij behoorde tot de ‘vierde klasse van ambtenaren, volgende op den Havenmeester’, en zal ‘het costume dragen ... voor dien rang bepaald.’ *Surinaamsche Courant*, d.d. 03-05-1831 – geen emolumenten om over naar huis te schrijven!

26 De twee zonen zouden later naar Amerika emigreren, doch later weer naar Groningen terugkeren. Dochter Jantje huwde in 1858 Jan Jacobs Rijtema – hun zoon Engbert, die aan het Doopsgezind Seminarium studeerde, zou tijdens een roeiochtje in Amsterdam op 20-jarige leeftijd verdrinken. Tuma, *En toch zal ik* (2023), 14-16, 22-30; Doornbos & Zijlma, ‘Marten Douwes Teenstra’ (1917).

Surinaamse bijvrouw, Cornelia Jacqueline Godefroy, en hun twee kleine kinderen.²⁷ Of zijn Gezina daarvan ooit iets te weten is gekomen, onthullen de annalen niet. In Ulrum zette juist op dat moment de opstandige predikant Hendrik de Cock de plaatselijke kerkgemeente op stelten, wat tot de roemruchte Afscheiding zou leiden. Teenstra zou zijn ergernis over het schijnvrome gemier van de ‘fijnen’ niet onder stoelen of banken steken. Ondertussen verkreeg hij in 1835 nog een nieuw baantje als directeur van een landbouwonderneming in de jonge polder Eijerland op Texel.²⁸ Doch ook hier kreeg hij bonje met zijn superieuren over hen onwelgevallige schrijfsels, met opnieuw ontslag tot gevolg, zodat deze kortstondige carrièreswitch als een zoveelste mislukking aan zijn *curriculum vitae* kon worden toegevoegd.

Er restte hem niets anders dan voorgoed verblijf te houden in Ulrum en zich, met de staart tussen de benen, te voegen bij zijn gezin dat teerde op het kapitaal van zijn schoonmoeder, en dat zich nu definitief moest herschikken naar een ‘nieuwe’ bijwoner. Marten Douwes Teenstra moest het gesmoes en geroddel van de Ulruimer dorpelingen in gelatenheid over zich heen laten gaan. Zij zagen hem vermoedelijk als een wat nurkse, zonderlinge, halfgare herenboer-zonder-bunders die zich de rest van zijn leven onledig zou houden als een wereldverbeteraar en veelschrijver van stapels brieven, artikelen en boeken, waar lang niet iedereen van onder de indruk was: ‘Teenstra was te vluchtig, te oppervlakkig; vergenoegde zich te veel met maar aan te halen en over te nemen wat hem dienstig leek, hij was niet de man van studie en onderzoek.’²⁹ Afgaande op het getuigenis van een tijdgenoot, vond men de ge-mankeerde kamergeleerde maar een ‘aparteling’ met rare humor:

Hier teruggekomen nam hij zich nog minder in acht. Maar al te dikwerf sloeg bij hem geestigheid over in grove scherts en hatelijke uitvallen, die de perken van het fatsoen te buiten gingen. Om een voorbeeld aan te halen uit zijn later leven wil ik volgende anecdote hier eene plaats geven. Eens vroeg hij in de gelagkamer eene bejaarde herbergiersvrouw naar de ziekte van haren reeds lang sukkelachtigen man. ‘Och,’ antwoordde argeloos de oude vrouw, ‘hij is maar slecht.’ ‘Ja,’ hernam Teenstra, ‘dat was hij zijn heele leven lang.’ ... Of hij met zulke ongepaste aardigheden anderen krenkte kon hem daarvan niet terughouden. Er kwam bij dat de eigene tegenspoed hem wrevelig had gemaakt tegenover de geheele maatschappij. Zijn verblijf inden

27 Zie voor Teenstra's nageslacht: Tuma, *En toch zal ik* (2023), 16. In Suriname leefde hij samen met Cornelia Jacqueline Godefroy (1810-1849), bij wie hij twee kinderen verwekte: Cornelis Unico Isak (1831-1835) en Floortje Mercurina (1834-1876). Zie ook de site van ‘Zuurdiek’.

28 Dit indijking- en landverkavelingsproject rond 1835 was een initiatief van de Antwerpenaar Nicolas Joseph De Cock en de Groninger herenboer Geert Reijnders. In de loop van de tijd zouden zich rondom De Cocksdorp vooral Zeeuwse boeren vestigen.

29 Doornbos & Zijlma, ‘Marten Douwes Teenstra’ (1917); zie tevens Tuma, *En toch zal ik* (2023), 11-16.

vreemde had, om welke reden dan ook, hem niets dan teleurstelling opgeleverd ... Aldus geknakt in zijn eergevoel, droeg dit bij hem onverschillig te maken. De menschen mochten er van zeggen wat ze willen, hij zet er zich over heen. Zijn kwade tong deed het overige. Hij werd bitter, sarkastisch, inzonderheid tegenover standgenooten, die het goed was gegaan en tot aanzien waren gekomen ... Men had liever niet met hem te doen.³⁰

Geen wonder dan ook dat het in zijn ogen schijnheilige kleidorp en omgeving, de gemeente Ulrum, met in totaal zo'n 2.800 inwoners, waaronder 2.000 hervormden, een kleine 750 afgescheiden gereformeerden, de cocksianen die Teenstra geen turf hoog achtte, en slechts 20 doopsgezinden,³¹ hem niets beters te bieden had dan zich in zijn eigen binnenwereld terug te trekken en de pen in vlot vloeiende, maar vaak ook vileine inkt te dopen:

Het dorp zelf heeft niets aanzienlijks; de huizen, die klein en meestal bouwvallig zijn, staan met de muren in de zijdelingsche goten der grove hobbelige straten, bijlangs welke geene kleine steenen voor de voetgangers zijn zoodat het hier bij den donker om hals en beenen te breken te doen schijnt. Vele huizen hebben geheel of gedeeltelijk digt gemetselde vensters, hetzij omdat men het licht schuwte en zich als ware obscuranten in dweeppers holen nestelen wil, of om de belasting te ontduiken, dit weten wij niet op te lossen; maar de huizen schijnen elkander uit de hoeken der oogen aan te kijken, en loeren zoo scheel en scheef als deszelfs bewoners; zoodat hier van straten, huizen of bewoners niets regt, schoon of bevallig is.³²

Teenstra's bibliografie telt maar liefst 34 boektitels waaronder enkele pamfletten toneelstukken en lesboekjes maar ook tal van kloeke werken. Hij schreef over landbouw en veeteelt (1854, 1856) over volksverhalen en legenden (1840, 1843) over bijgeloof en duivelskunst (1846, 1848, 1852) kinderspelen (1853) uitvindingen en ontdekkingen (1854), kronieken over de drie noordelijke provincies (1859, 1862), over

30 Geciteerd naar Doornbos & Zijlma, 'Marten Douwes Teenstra' (1917) op de site van 'Zuurdiek'.

31 De statistische gegevens over Ulrum anno 1859 zijn ontleend aan Teenstra's *Beknopte Schets der Godsdienstige Gezindten of der Godsvereering bij de Heidenen, Joden, Mahomedanen en Christenen, en wel inzonderheid de verschillende secten en schakeringen in de christelijke kerk; benevens de geschiedenis van den bijbel, in hoofdpunten en losse omtrekken kortelijk aangestipt* (Groningen, 1864), 418. Bij de gemeente Ulrum waren ook de dorpen Zoutkamp, Vierhuizen, Niekerk en Houwerzijl inbegrepen. Met dank aan Jaap Tuma. Er waren, om precies te zijn: 2.790 inwoners, waarvan 1.989 hervormden, 737 afgescheidenen, 22 doopsgezinden, 21 rooms-katholieken, 19 Joden en 2 lutheranen. Ulrum telt nu zo'n 1.400 inwoners.

32 [M.D. Teenstra], *Ulrum, zoo als het is, en deszelfs toenemende volksbewegingen in October 1834* (1834), 4. Een uitputtende historische en geografische beschrijving van Ulrum, in meer neutrale stijl, geeft Teenstra in Bijlage C van zijn *Kronijk, Of Breedvoerige Tijdrekenkundige Tafel, Inzonderheid Voor De Provincien Groningen, Friesland En Drenthe, ... Met eenige Bijlagen* (1859) I, LXXXVIII-CXX.

de vrijmetselarij (1861), en hij stelde een boek samen over het christendom en de Bijbelse geschiedenis (1864), dat een half jaar voor zijn dood was gereedgekomen.³³ In *Ullrum, zoo als het is, En Deszelfs Toenemende Volksbewegingen In October 1834* (1834), een pamflet van 35 bladzijden, kritiseerde hij de volkse dweperij van de ‘cocksonianen’ die in 1834 als Afgescheidenen de leer volgden van dominee De Cock – van die ‘scheur- en miltzieke hoop’ toonde hij zich als vrijzinnige een geharnaste tegenstander.³⁴ Uit hoofde van zijn ambtelijke functie in de West deed Teenstra twee boeken het licht zien: een *Verlag wegens de meest bekende edele en onedele houtsoorten, heester- en rankgewassen, in de kolonie Suriname* (1830) en *De landbouw in de Kolonie Suriname, voorafgegaan door eene geschied- en natuurkundige beschouwing dier kolonie*, in twee delen (1835).³⁵ Puur praktisch daarentegen waren zijn reisgidsen (voor emigranten) naar de koloniën in de Oost en de West (1846-1852) en naar Noord-Amerika (1855). Van 1843 tot aan zijn dood was Teenstra tevens redacteur van de *Landhuishoudkundige Almanak* van de befaamde hoogleraar en vriend van zijn vader, Jacobus Albertus Uilkens (1777-1825),³⁶

-
- 33 Zie de bibliografie in: Tuma, *En toch zal ik* (2023), 75-76. Daarin ontbreken: *Booze kunsten en wetenschappen, tooverijen en waarzeggerijen: handboek voor heksen ...* (Amsterdam, J.H. van der Beek [1852; herdruk?]) en het *Chronologisch overzicht van gebeurtenissen, die in ons vaderland en elders hebben plaats gehad, en wel inzonderheid in de Provinciën Groningen, Friesland en Drenthe, van ... 1795 tot 1815* (Groningen, Noordhoff, 1862).
- 34 Van Weerden, *Spanningen en conflicten* (1967), 55-63, heeft dit ‘meest geruchtmakende pamflet’, anoniem uitgegeven en ondertekend door slechts de initialen Q.N. (*Quod Nescio* [Wat ik niet weet]), overtuigend aan Teenstra weten toe te schrijven. Zie voor de Afscheiding ook Tuma, *En toch zal ik* (2023), 43-45.
- 35 Van Weerden, *De Indische Reis* (1963), 3-19; J.S. van Weerden, ‘Marten Douwes Teenstra in Suriname, 1828-1834. Een Groninger pionier in de West’, in: *New West-Indian Guide* 46-1 (1968), 164-175; aldaar op 174-175 een beknopte bibliografie. Ook publiceerde hij in 1836-1837 een tweedelige studie over de Boven- en Benedenwindse eilanden: *De Nederlandsche West-Indische eilanden derzeiver tegenwoordigen toestand*. In 1846 publiceerde hij voor potentiële reizigers en kolonisten nog een reisgids: *Beknopte Beschrijving Van De Nederlandsche Overzeesche Bezittingen voor Beschaafde Lezers uit alle standen ... in Oost- en West Indiën* (1846).
- 36 Jacobus Albertus Uilkens (1772-1825), gereformeerd predikant van Lellens en Eenrum, en tevens schoolopziener voor het lager onderwijs, werd in 1815 de eerste hoogleraar in de landhuishoudkunde aan de Universiteit van Groningen. De man, zijn oom de facto, was een gerenommeerd voorstander van de verlichte fysicotheologie. Hij was bevriend met Marten Douwes grootvader, Marten Aedsges Teenstra, die gezamenlijk landbouwkundige experimenten deden en met wie hij het Nutsdepartement Marne oprichtte. Twee dochters van Marten Aedsges Teenstra zouden respectievelijk de tweede en derde echtgenote worden van Uilkens. Opmerkelijk is dat Marten Douwes Teenstra, toen hij begin jaren ’20 woordvoerder van de boerenprotesten was, het met de oude Uilkens ernstig aan de stok had gekregen, wat resulteerde in een fel pamflet door Teenstra, *Het kan verkeeren. Eene zamenspraak, over den laatste uitgegevenen almanak van den hoogleraar J.A. Uilkens voor 1824, in vergelijking met de vorige jaargangen* (Groningen, H. Eekhoff Hzn, 1824). Botke, *Drie generaties Teenstra* (1988) 55 en 132, cat. nr. 116.

Teenstra, *De Landbouw In De Kolonie Suriname* (1835), deel I

terwijl hij eerder pogingen had gedaan om zelf twee tijdschriften te lanceren, die echter geen lang leven waren beschoren.³⁷

Zoals het voor vrijzinnige doopsgezinden uit de betere standen niet ongebruikelijk was, was Teenstra niet alleen betrokken bij het Nut,³⁸ maar had hij zich ook aangesloten bij de vrijmetselarij. Daar voelde hij zich vermoedelijk zeer op zijn plek, getuige de apologetische brochure die hij als ‘Opper Uitverkoren Meester’ het licht deed zien.³⁹ Opmerkelijk is dat hij in dat boekje zeer pleit voor modernisering van de

37 Dat betrof één jaargang van: *De diligence. Een tijdschrift van en voor de provincie Groningen* (1838-1839), en het *Tijdschrift van algemeene kunsten en wetenschappen inzonderheid met betrekking tot den land- en tuinbouw* (1849).

38 Ook in Paramaribo verzorgde Teenstra Nutsavonden; zo hield hij blijkens een annonce in de *Surinaamsche Courant* van 08-02-1830 een lezing voor het Nut in de Zaal van de Loge Concordia, getiteld: ‘Zoekt de vrolijkheid – ernstige zaken komen van zelve.’ Zie ook Tuma, *En toch zal ik* (2023), 31.

39 In 1861 publiceerde Teenstra anoniem en op eigen kosten de brochure van 24 pagina’s: *De Verschillende Orden Der Vrijmetselarij In Haren Oorsprong, Doel En Werking Kortelijk Geschetst Door Een O.U.M.* [= Opper Uitverkoren Meester] (Groningen, J. Oomkens, 1861). De brochure beoogt allerlei vooroordelen en verdachtmakingen jegens de vrijmetselarij weg te nemen. Waar de driedelige mensenrechtenleus der Franse revolutie ter sprake komt (p. 22-23), bespreekt hij ook

vrijmetselarij, zeker in Nederland, waar naar zijn zeggen alle vroegere geheimzinnigheid reeds opgeheven is:

De vrijmetselaren kunnen nu meer openlijk, althans in ons Vaderland, medewerken tot meerdere vrijheid voor het algemeen en tot zuivering van den onwederstaanbaren tijdgeest. Zij bevorderen beschaving en menschenmin, en zien door de nevelen reeds eene betere toekomst in onderwijs en opvoeding van het menschedom te gemoet, verwarrende geene kerkdienst met godsdienst, verwachtende, dat ook eenmaal de dwang tot het dragen van wapenen en het plegen van geweld met zulk moordtuig in- en buiten den krijg, zal worden afgeschaft, en voorspellende eene vrijheid niet in naam, maar in werkelijkheid tot heil en welzijn van allen.⁴⁰

Mogelijk had hij met lede ogen aangezien dat in de doopsgezinde wereld de ooit principieel beleden weerloosheid gestaag was verwaterd – in deze brochure valt zijn antimilitaristische pleidooi des te meer op.⁴¹ Hiermee enigszins vergelijkbare doopsgezinde sporen heeft hij niet nagelaten. Hoewel het geen twijfel lijdt dat Teenstra een godsdienstige man was, manifesteerde hij zich vermoedelijk niet als een enthousiast kerklid, laat staan dat hij bestuurlijk actief was. Het enige doopsgezinde wapenfeit dat van hem bekend is, was het verzoek aan zijn adres van de kerkenraad voor de in 1818-1819 nieuw gebouwde vermaning in Mensingeweer om een dichtertelijke inscriptie boven de ingang te schrijven. De 23-jarige dichter Marten Douwes kwam toen met de volgende tekst op de proppen:

---

de afkeer van de vrijmetselaars van de slavernij, waarbij hij put uit zijn ervaringen in Suriname en op Curaçao. Of Teenstra lid was van de Groningse loge *L'Union Provinciale*, wat voor de hand zou liggen, heb ik niet uitgezocht. In Van Weerden, *Spanningen en conflicten* (1967), 70 en 79, noot 35b, wordt gerefereerd aan Teenstra's bezoek in 1824 aan twee loges in Amsterdam, voorafgaand aan zijn vertrek naar Oost-Indië; bovendien was hij op jonge leeftijd ingewijd bij de Groninger loge *l'Union Maçonique* (in 1843 opgegaan in loge *l'Union*), waarvan hij echter vier jaar later zijn lidmaatschap opzegde. Vgl. Botke, *Drie generaties Teenstra* (1988), 52-53 en 66, noot 152.

40 Teenstra, *Verschillende Orden Der Vrijmetselarij* (1861), 19-20.

41 *Idem*, 21-22: 'De vrijmetselaren verachten zoo wel het despotisme en het soldaatje spelen der dwingelanden, als de hierarchie en allen gewetensdwang, waarmede zij zich zoo weinig mogelijk bemoeijen, daar zij alle twist en verdeeldheid in kerk en staat ontwijken ... Wel koesteren zij de hoop, dat in een meer verlichte toekomst de forten en vestingwerken zullen kunnen worden gemist en vóór en na zullen worden geslecht, om met hunne afbraak wegen en zeeweringen te verbeteren of tot andere meer nuttige doeleinden dienstbaar te maken, en om de kazernen voor hospitalen of voor fabrieken, magazijnen en scholen in te rigten. Dan zal de tijd komen, dat de oorlogschepen voor de koopvaardij worden gebezigd en het ijzer, thans bestemd voor kanonnen, geweren, houwens en het geheele wapentuig, voor nuttige gebouwen, bruggen en werken tot algemeen nut; dan zullen de soldaten en mariniers voor het bewerken van den grond en den oogst, voor de koopvaardijvloot of wel tot eenigen anderen arbeid dienstbaar kunnen zijn.'

Treed binnen sterfling, wie ge ook zijt
 Hier vraagt men niet, wat gij belijdt
 Als mensch zijt gij reeds onzen broeder
 Natuur is onzer aller moeder
 En God de vader van ons allen
 Ziet menschenmin met welgevallen.

Het kerkbestuur kon zich echter niet vinden in dit al te universalistische credo, en ook Teenstra moest achteraf toegeven dat dit ‘te maçonniek en te vrij’ klonk. Het is niet al te boud te stellen dat hij zich als vrijzinnig gelovige met vrijmetselaarsgevoelens min of meer buitenkerkelijk voelde – doopsgezinden verstonden sowieso de kunst nooit prat te gaan op geloofschauvinisme.⁴² Boekdelen spreekt wel het gedicht uit de inleiding van zijn omvangrijke overzichtswerk *Beknopte Schets Der Godsdiensige Gezindten* (1864), dat begint en eindigt met:

Een kerk, gebouwd
 Van steen en hout
 Is 't werk van menschenhanden;
 In zulk een tempel woont God niet,
 Maar daar, waar gij Gods lichten ziet,
 Die glansrijk aan den hemel branden.

Desalniettemin hing er nog wel enige doperse nestgeur in zijn zondagse pak, want even daarvoor bekende hij in dat boek ronduit: ‘Wij vermeenden echter de geschiedenis van de Doopsgezinden, als volgelingen van den éénigen Nederlandschen kerkhervormer, iets breedvoeriger te moeten behandelen als wel de andere gezindten.’⁴³

42 Geciteerd naar Botke, *Drie generaties Teenstra* (1988), 53. Mocht Marten Douwes als Ulrumer ooit eens een bovenlander voor de sjees hebben aangespannen om in Mensingeweer ter vermaning te gaan, dan deed hij dat in een kerkelijke gemeente die in november 1816 voortgekomen was uit samenvoeging van de gemeenten Houwerzijl (of Vliedorp), Ulrum, den Hoorn, Rasquert en Obergum. De kerk lag aan de Hoofdstraat en was op 4 april 1819 ingewijd. De gemeente bleek een doorgangshuis te zijn voor jonge predikanten. Tussen 1834 en 1864, de tijd dat Teenstra in Ulrum woonde, stonden hier maar liefst negen leraren. Zie: R. van der Tuuk & M.I. van der Tuuk-Homan, *Onderweg naar 2019. Doopsgezinde Gemeente Mensingeweer te Eenrum* (Winsum, 2019), 15. Ik heb geen verdere naspeuringen gedaan naar Teenstradata in lidmaten- en kerkenraadsboeken van deze en andere doopsgezinde gemeenten in Marne en Westerkwartier, omdat kennis daarvan niet echt relevant was voor de loop van het verhaal.

43 Teenstra, *Beknopte Schets* (1864), in het ongepagineerde ‘Voorberigt’. Zie eerder ook noot 13. Opmerkelijk is ook dat hij, anders dan zijn vrouw, bij de volkstelling van 1840 opgaf niet alleen naamloos maar ook geen protestant te zijn: Van Weerden, *Spanningen en conflicten* (1967), 70. In een ander werk, *Bijdrage Tot De Ware Beschouwing Van De Zoo Hoog Geroemde Uitbreiding*

Kortom, deze eigenzinnige man, een gemankeerde herenboer, een kosmopoliet en oecumenisch gelovige die in de koude knellende klei van Ulrum was blijven steken, en die eigenlijk net als die andere Douwes, veel geleden had, was getekend door het leven. Zijn geknakte standsbesef wegens een mislukte boerencarrière, zijn veel wrijving oproepende onderhorigheid als overheidsdienaar in de Oost, de West en op Texel, vaak uitmondend in ontslag, en, wie weet, ook zijn vermoedelijk geknakte gezinsleven zouden hem cynisch en bitter en moeilijk in de omgang hebben gemaakt. Hij werd om zijn scherpe pen en dwarse gedrag eerder gevreesd dan vereerd.⁴⁴ Dit verklaart mede waarom hij zo lang – onterecht, zoals nog zal blijken – buiten beeld is gebleven.⁴⁵ Doch lectuur van zijn bonte broodschrijversoeuvre leert dat hij wel degelijk het talent bezat, zeker als pamflettist en bezield abolitionistisch activist zijn boodschap qua stijl, toon en vorm af te stemmen op het publiek dat hij bediende. Hij was geen domme schreeuwer, geen platte lawaaipapegaai, maar een gedreven rechtvaardigheidszoeker met wellicht wat autistische trekjes. Hij liet zijn pen grof schrijven wanneer er geshockeerd moest worden, maar fijn besnaard wanneer het beschavingsniveau van zijn gehoor zulks vereiste. De man creëerde zo een geheel eigen ‘Teenstra-sound’ die niemand kon ontgaan.

Wie verbaast het nog dat deze ‘biezondere Grunneger’ tot over zijn dood heen, op 29 oktober 1864, de regie in eigen hand bleef houden? Op de begraafplaats aan de Snakkeburen te Ulrum liet hij een niet alleedaags strak monument met een urn erop plaatsen, waar een gestileerde vlam uitkomt. Blijkens de voorplaat van de tekstkubus met zijn levensdata erop wenste hij als ‘Oud Indische Amtenaar’ in nagedachtenis te blijven. Op de drie andere zijden blijft zijn laatste boodschap, in strakke heldere kapitalen uitgebeiteld, in het bezoekersbrein namijmeren:

Des Christendoms Onder De Heidenen In De Kolonie Suriname; Toegewijd Aan Alle Philantropen (Amsterdam, M.H. Binger, 1844), 84, meldt hij in gunstige zin over de doopsgezinden: ‘Die rein wandelt en rein handelt, dient of vereert God het best, en dit is de hoofdzaak van de geloofs- en pligten-leer der doopsgezinden, die dan ook in Nederland door eene getrouwe naleving dier leer zoo algemeen geacht en gezien zijn.’ Overigens blijkt Teenstra, zonder zich daarvan bewust te zijn, te verwijzen naar baptisten in plaats van naar doopsgezinden! Zie noot 54 hierna.

- 44 Zie de nogal zwaar aangezette karakterschets van Van Weerden, *Spanningen en konflikten* (1967), 67-69: ‘Hij, de waarheidszoeker, moet wel gewond zijn in zijn diepste gevoelens, dat er, vooral in zijn latere geschriften, dikwijls een boosaardig sarcasme aan de dag treedt, een bittere spot over alles en allen, waarbij hij ook zichzelf niet ontziet. Of hij een ander in zijn heiligste gevoelens kwetst, diens heiligste overtuiging belachelijk maakt, het deert hem schijnbaar niet. Zijn eigen strijd, zijn eigen moeilijkheden, de onvrede, die hem inwendig verscheurt, tracht hij te bemaskeren door zijn levenshouding tegenover zijn evennaaste.’
- 45 Zie ook Janse, *De Afschaffers* (2007), 117: ‘Teenstra’s felle stijl gaf in de jaren 1840 veel aanstoot en werkte contraproductief, maar rond het midden van de jaren 1850 vonden zijn talrijke petitieën in de Tweede Kamer plotseling gehoor.’

Teenstra's grafzuil op de begraafplaats aan de Snakkeburen te Ulrum

'HIER STAAT ZIJN LAATSTE KOFFER
IN 'T STILLE GRAF.
HET STOF BEHOORT AAN 'T STOF.
HIJ LEI ZIJN REISKLEED AF.

D'ONSTERFELIJKE GEEST,
MET HOOP EN GEEST VERWANT,
REIKT BOVEN HET BEGRIP
VAN MENSCHELIJK VERSTAND.

MAAK U IN NEDERIGHEID
DOOR LIEFDE EN DEUGD BEMIND;
VERTROUW OP GOD; HIJ IS
UW VADER, GIJ ZIJN KIND.'

Overigens: waarom *'staat zijn laatste koffer In 't stille graf'*?⁴⁶ Was de eeuwige dwars-
ligger destijds wellicht staand ter aarde besteld? Direct aan de voet van zijn sok-
kel ligt zijn vrouw Gezina begraven, die op 19 mei 1871 overleden was. Haar graf is

46 De 'koffer' interpreteer ik als zowel het lichamelijke omschot, als de lijkst, waarvan respectievelijk het reis- en het toen gebruikelijke rouwkleed dat over de kist was gedrapeerd (het kleed voor de laatste reis) zijn afgelegd. Is met de 'koffer' het staande grafmonument bedoeld, dan zou 'op 't graf' logischer zijn geweest.

afgedekt met een meer traditionele liggende steen, met krullerige belettering onder een fraai geornamenteerd wapenschild.

'Gij Negervriend!': activisme tegen zending en slavernij

1. *'Monsters! minder dan honden, wreeder dan tijgers'*

Doorheen zijn schrijversbestaan is zijn oprechte bekommernis om het gruwelijk onchristelijke en onmenselijke lot van de zwarte medemens een rode draad geworden, waaraan hij al onderweg in Zuid-Afrika, vervolgens in Oost-Indië en daarna vooral in Suriname niet kon ontsnappen. Zodra hij scheep was gegaan naar Indië, een tocht met vele hindernissen, drong die door kreukvrij klater-christendom gesanctioneerde ellende beschamend tot hem door. Zo moest hij op de heenreis in 1825 onvoorzien wegens ziekte langere tijd in Zuid-Afrika, de Kaapkolonie, verblijf houden, waar hij ontzet raakte over de treurige leefomstandigheden van de slaafgemaakten. In zijn lange relaas in brieven, in drie delen uitgekomen tussen 1828 en 1830 als *De vruchten mijner werkzaamheden, gedurende mijne reize, over de Kaap de Goede Hoop, naar Java, en terug*, doet Teenstra daarvan gedetailleerd verslag. Zo beschrijft hij onder meer de verkoop van een 13-jarige zwarte jongen die in grote angst zijn grootmoeder om hulp smeekte – 'Memme!', 'memme', krijste de paniekpuber –, wat Teenstra vol deernis op het papier deed pennen:

De laatste blik, dien hij op de versteende vrouw sloeg onder de hartroerendste be-
woordingen, deden ook mij de tolken der menschelijkheid, onder luide vervloekin-
gen, uit de ooggen springen ... Zoo handelen Christenen! Christenen? (*Deus annuat!*
[= Moge God mij vergeven]) Monsters! minder, dan honden wreeder, dan tijgers!
Gij, die zoo handelt, ofschoon ijverig ter instandhouding en ondersteuning van de
Bijbelgenootschappen werkzaam zijnde, gij, die onvermoeid ter uitbreiding van het
Christendom, ter bekeering van Mahomedanen en Heidenen uwe zedeleer verkond-
digt, gij zijt, en uwe daden weerspreken het niet, gemaskerde huichelaars, die den
naam van Christenen niet verdient, die de leer van Jezus loochent of niet kent.⁴⁷

In Suriname zou hij opnieuw van nabij en nog wreedaardiger aanschouwen aan welk onrecht de zwarte medemens al eeuwen was overgeleverd. Toen Teenstra in de *Nieuwe Surinaamsche Courant* een artikelenreeks van 'Aanteekeningen betrekkelijk Nederlandsche W.I. bezittingen' publiceerde, werd daar plots een einde aan

47 M.D. Teenstra, *De Vruchten Mijner Werkzaamheden Gedurende Mijne Reize, Over De Kaap De Goede Hoop, Naar Java, En Terug, Over St. Helena, Naar De Nederlanden* (Groningen, 1828-1829), 2 dln., I, in de vijfde brief, 249-250 – ook toegankelijk op DBNL.

gemaakt door het blanke gouvernement dat, zo was usance, kronkelend en kuipend de plantersbelangen verdedigde. De krant werd op de valreep zelfs van de pers gehaald en het zetsel van aflevering 18 die over de periode 1784-1795 zou gaan, botweg verwijderd. Gevolg was dat deze flagrante beknotting van Teenstra's vrijheid schrijnend zichtbaar werd door de aanblik van vijf blanco, onbedrukte tekstkolommen in de *Courant* van 13 mei 1834! In het volgende nummer legde de redacteur verantwoording af voor die kale, monddood gemaakte plek op het voorblad: 'doordien de Surinaamsche Dagbladen onder censuur staan.' Maar de beste man – hij kende zijn pappenheimer – liet zich niet uit het veld slaan en schreef voorts bemoedigend:

Echter vleijen wij ons, dat de Heer T. zich niet zal laten ontmoedigen om deze belangrijke bijdragen te vervolgen, en in het Moederland uit te geven, dan toch moet het al een groote digte sluier zijn, die de Geschiedrollen en het licht der Rede en Waarheid voor ons in deze Overzeesche Gewesten, verbergen zal.

Twee dagen later, zo was in de krant van 19 mei te lezen, was Teenstra de wacht aangezegd en op staande voet ontslagen.⁴⁸

Er was al langere tijd sprake geweest van onmin tussen de herenboer-in-loondienst en zijn broodheren, Procureur-Generaal E.L. van Heeckeren en diens secretaris G.A. van der Mee. De ergernis was ontstaan toen Teenstra een boekje had gepubliceerd over de *Bijzonderheden Betrekkelijk Den Brand Te Paramaribo In Den Nacht Van Den 3den Op Den 4den September 1832* (Paramaribo, 1833), waarin hij oorzaak, gevolg en gerechtelijke afloop van de shockerende brandstichting had gedocumenteerd, waarbij 46 huizen en twee kerken in de as waren gelegd.⁴⁹ Als verdachten waren negen 'Neger-slaven' voor het gerecht gebracht, waarvan de drie hoofdverdachten, Cojo,

48 Tuma, *En toch zal ik* (2023), 38-39, waar de twee blanco pagina's zijn afgebeeld. In de *Courant* van 19 mei 1834 stond het korte berichtje dat Teenstra per 15 mei 'uit zijn betrekking in 's Lands dienst ontslagen' was. In de *Curaçaosche Courant* van 28 juni 1834 werd hierover uitvoeriger bericht. Het slot van dat stuk luidt: 'De redenen waarom deze paragraaf [te weten: het achttiende artikel] door de censuur doorgeschrapt en de Heer TEENSTRA uit 's Lands dienst is ontslagen, zyn ons onbekend.'

49 In een advertentie in de *Surinaamsche Courant* d.d. 26-01-1833 werden door Teenstra en J. Bromet, griffieambtenaar van het gerechtshof, intekenaren opgeroepen zich te melden als gegadigden voor het boekje in spé. Dat resulteerde bij verschijnen van het boek in een lijst van 221 intekenaren, waaronder pontificaal op het eerste blad Teenstra's grote baas, Mr. E.L. Baron van Heeckeren, 'Gouverneur Generaal der gezamenlijke Nederlandsche West-Indische bezittingen,' tezamen met A. de Veer, oud-gouverneur van Suriname. De naam van gouvernementssecretaris G.A. van der Mee, die Teenstra een schrobbering gaf, ontbreekt in de lijst. Door het *Algemeen Handelsblad* van 20 & 21-06-1833 werden uit Teenstra's boekje het volledige verslag van de criminele procedure en van de tenuitvoerlegging van het vonnis overgenomen. De tekst is ook raadpleegbaar via *DBNL*.

Teenstra's *Bijzonderheden Betrekkelijk den Brand te Paramaribo* (1833)

De drie geëxecuteerde slaafgemaakten, lithografie van H.J. Backer; voorblad van Teenstra's *Neger-slaven in de Kolonie Suriname* (1842)

Mentor en Present, veroordeeld werden tot de dood door verbranding.⁵⁰ Reeds de voorbereiding van dit boekje stuitte op 'hevige tegenkating en hooggaande ontevredenheid' bij Teenstra's superieuren. De secretaris viel hem daarover zelfs 'op eene zeer onstuimige wijze openlijk' aan, Teenstra toebijgend: 'gij Negervriend! zult hierdoor eene vijandelijke daad tegen de Kolonie plegen', wat hij hem wel betaald zou zetten. 'En toch zal ik het boekje uitgeven', was Teenstra's antwoord geweest, al

50 Teenstra, *Bijzonderheden* (1833), 42-43, en voorts 43-45; twee anderen, Winst en Tom, werden gewoon door onphanging omgebracht; Frederik en Christiaan werden afgerammeld met stokslagen en 15 jaar in ketenen geboeid in Fort Nieuw Amsterdam gevangen gezet, of op dwangarbeid geplaatst, wat ook Henrij te wachten stond, terwijl Betsij, de enige vrouw, na eveneens een pak rammel tien jaar dwangarbeid kreeg opgelegd. Teenstra, *idem* (1833), 57-56, was er getuige van hoe een Hernhutterse zendeling de hoofdverdachten vergeefs een christelijk schuldgevoel trachtte aan te praten; daags erna lukte een katholieke priester dat bekeringskunstje beter: de veroordeelden lieten zich toen zelfs dopen! Tegenwoordig worden de drie pyromanen als vrijheidsstrijders geëerd in Suriname. Zie ook Tuma, *En toch zal ik* (2023), 49.

moest hij ook toegeven dat ‘ook zij hebben woord gehouden.’ Zodra het boekje van de pers was gekomen, werd hij op 15 mei 1833 weg gepromoveerd van het gouvernementskantoor naar de griffie van het gerecht.⁵¹ Precies een jaar later wist men zich definitief van hem te ontdoen!

2. *Cynisme over de witte zendingsdrang*

Gefrustreerd en wel teruggekeerd in het cocksiaans ontwaakte Ulrum zou Teenstra in tal van publicaties onbeschroomd zijn hart luchten, wat hem vaak niet in dank werd afgenomen. Hier kon hij dat ten minste vrijelijk doen, en zo kwam een reeks van geschriften uit, waarin de roep om afschaffing van de slavernij en de emancipatie van de zwarte bevolking steeds krachtiger geformuleerd werd. Het meest prangend legde hij zijn visie op de noodzaak van bevrijding en de rol van het christendom daarbij vast in *De Negerlaven In De Kolonie Suriname En De Uitbreiding Van Het Christendom Onder De Heidensche Bevolking* (1842) – een aanklacht tegen de bestaande praktijk. Maartje Janse beschouwde hem derhalve als de auteur van de eerste Nederlandse ‘humanitarian narratives’ in de tweede abolitionistische golf. De doopsgezinde Teenstra koos voor dit boek als motto de bijbeltekst ‘ik zal u mijn geloof uit mijne werken tonen.’ Hij kantte zich fel tegen het ‘machinaal Christendom’ dat de ‘schijnvrome reptilien’ van de zendingsverenigingen de slaven in Suriname aanleerden. Dit leverde slechts ‘papegaai-christenen’ op en maakte van het christendom een ‘hatelijk en verachtelijk goochelspel’. Hij riep mensen op hun steun aan de Surinaamse zendings- en bijbelgenootschappen op te schorten en eerst de slavernij af te schaffen. In de rest van zijn boek toonde hij de misstanden van de slavernij ... Het boek veroorzaakte nogal wat opschudding, enerzijds vanwege de gruwelen die Teenstra beschreef, anderzijds omdat hij niet alleen de slachtoffers maar ook de verantwoordelijken met naam en toenaam noemde en hen openlijk beschuldigde.⁵²

Daarom schreef hij een nadere toelichting in de *Bijdrage Tot De Ware Beschouwing Van De Zoo Hoog Geroemde Uitbreiding Des Christendoms Onder De Heidenen In De Kolonie Suriname: Toegewijd Aan Alle Philanthropen* (1844). Halverwege de jaren

51 Geciteerd naar Tuma, *En toch zal ik* (2023), 36. Hoewel een bron niet gegeven wordt – het boek heeft geen wetenschappelijke pretenties – bleek bij navraag dat het citaat afkomstig is uit *De Negerlaven* (1842), 179. Zie *idem*, 38, voor de aankondiging van Teenstra’s overplaatsing naar het gerecht. Wat toen de heren zo geërgerd heeft, is lastig te achterhalen, of het moest al Teenstra’s relatieve bewondering zijn voor de gemoedsrust van de gestraften: hij had ‘hun met de meeste oplettendheid waargenomen en hunne kalme staat bewonderd’; Teenstra, *Bijzonderheden* (1833), 50.

52 Janse, *De Afschaffers* (2007), 116-117.

vijftig zouden nog twee kleinere publicaties volgen, die verderop ter sprake komen. Hoe Teenstra tegen de hemeltergende toestanden aankeek, is in zijn *Negerslaven In De Kolonie Suriname* welhaast van elke bladzijde af te lezen:

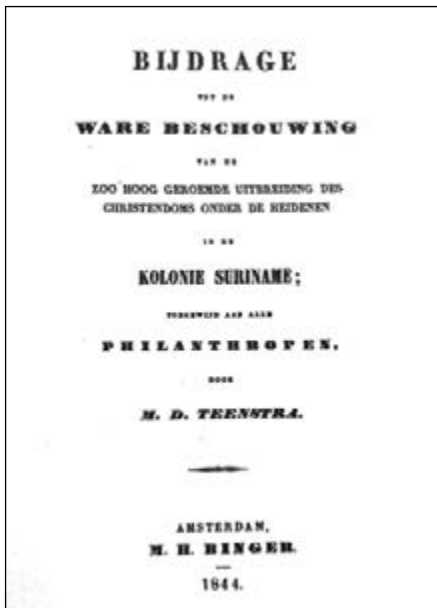
Zoo lang de Christenen hunne natuurgenoeten en evenmensen in slavernij houden en zoo barbaars blijven behandelen, kan hunne prediking van het Christendom geen invloed op de verdrukte Zwarten uitoefenen. Hoe oud de slavernij ook zijn moge, en hoe vele duizenden is het een gruwelijk onregt, dat de sterkere op den zwakkeren mensch uitoefent en zoo geheel tegen het natuurregt, de menschheid en den geest van het welbegrepen Christendom aandruischt. Duizend jaren onregt kan geen oogenblik regt zijn en er door geene tien duizend stemmen toe gebragt worden. Het zijn alleen de stemmen van heerschzuchtige woekeraars, die uit een verkeerd begrepen eigenbelang en geldzucht dezen dwang en willekeurigen handel zoeken te verdedigen, en, ofschoon zij, met den Bijbel in de hand, hunne regten zoeken te handhaven, voeren zij oorlog tegen de rede en het gezond, verstand. Al beroepen zij zich nog zoo op overoude en gewettigde gewoonten, de slavenhandel en de slavernij zijn in den hoogsten graad te verfoeijen.⁵³

In zijn apologetische *Bijdrage Tot De Ware Beschouwing* liet hij die zienswijze niet varen, al was wel zijn toon meer gepolijst. In het voorbericht legt Teenstra uit eerst per onderdeel een weerwoord op de kritiek van buiten te hebben willen geven, maar uitgever Binger had hem dat ten zeerste afgeraden, omdat die bang was voor 'regtstreeksche ergernis'. De eigengereide Grunneger had zich dan ook door een Hollander laten overtuigen, getuige het vervolg:

Nogtans zal de heer B[inger], wel gelijk hebben; men kent elkander in dit kleine land van te nabij, om onbewimpeld te schrijven; alles moet zoo niet van nabij bezien en bewezen worden, hierdoor zoude men zich schuldig maken aan onbescheidenheid en personaliteiten; wij hebben ons dan ook slechts tot een wederwoord op een paar beoordeelingen kunnen bepalen.⁵⁴

53 M.D. Teenstra, *De Negerslaven In De Kolonie Suriname En De Uitbreiding Van Het Christendom Onder De Heidense Bevolking* (Dordrecht, 1842), 100-101, waarvan de tekst ook op DBNL toegankelijk is.

54 Teenstra, *Bijdrage Tot De Ware Beschouwing* (1844), VI. Overigens is het opmerkelijk dat Teenstra op p. 78 en 83-84 rept over een grote gemeente van zo'n 26.000 zwarte doopsgezinden op Jamaica, waarover hij vervolgens concludeert: 'Die rein wandelt en rein handelt, dient of vereert God het best, en dit is de hoofdzaak van de geloofs- en pligten-leer der doopsgezinden, die dan ook in Nederland door eene getrouwe naleving dier leer zoo algemeen geacht en gezien zijn [mijn cursivering]'. Teenstra's doperse hemd was hier zelfs nader dan de rok, want de vermeende doopsgezinden waren in werkelijkheid echter baptisten. Teenstra was hier te goeder trouw afgegaan op de incorrecte Nederlandse vertaling door C.J. Zweerts van het boek van Joseph John Gurney uit

I. INLEIDING.	Bladz. 1
II. SLAVENHANDEL EN WREEDHEID DER BLANKEN.	18
III. NOG HEEDEN BESTAAT DE GROOTSTE WILKKEUR IN HET STRAFFEN DER SLAVEN.	50
IV. UITBREIDING VAN HET CHRIS- TENDOM IN HET DEER HANDELWIJZE NIET BESTAANBAAR.	58
V. SLAVENHANDEL EN SLAVENDIENSTEN MOETEN WORDEN AFSCHAFPT, ALS EEN ERSTE EN ALLES AFDONDE STAP, OM HET WELDERGEPEN CHRIS- TENDOM ONDER DE NEGERSLAVEN IN DE KOLONIE SURINAME UIT TE BRIDEN.	75

Titelpagina van Teenstra's *Bijdrage* (1844), en het eerste blad van het inhoudsoverzicht

Andermaal richtte Teenstra zijn pijlen op de filantropen: de schijnheiligen die meenden in Suriname en elders de slaafgemaakten en de verjaagde inlanders tot het christendom te brengen: 'Ik wil het niet ontveinzen: ik zie in dat bekeeringswerk, zoo als het thans geschiedt, niet veel heil' (p. 66) – wel kon hij het zendingswerk van de hernhutters waarderen, omdat zij echt met de mensen begaan waren en geen economisch winst oogmerk nastreefden of goedpraatten. Wie in Suriname überhaupt over de 'Wil van God' wil praten, moet eerst de slavernij afschaffen, zo luidde zijn simpel adagium. En dan, cynisch: 'welke Christenen wil men van de negers maken? Roomschen of onroomschen, gereformeerden of lutheranen, doopsgezinden of remonstranten? Welk

1840, *Een Winter In De West-Indiën, Beschreven In Gemeenzame Brieven ... Naar Den Vierden Druk Vertaald Door C.J. Zweerts* (Amsterdam, M.H. Binger, 1843). Gurney, een Engelse bankier en voorman van de quakers uit Norwich, had in zijn campagnes tegen de slavernij en de doodstraf tussen 1837 en 1840 niet alleen Amerika doorgereisd, maar ook Nederland aangedaan. Zweerts, *aldaar* 141-142, heeft het op Jamaica abusievelijk over de doopsgezinden van de Engelse abolitionist en zendeling William Knibb (1803-1845), de op Jamaica zeer vereerde leider van de baptisten! Deze vertaalfout van het Engelse 'anabaptist' in het Nederlandse 'baptist', in plaats van het correcte 'doper' en/of 'doopsgezind', komt nog regelmatig voor!

formulier moeten zij tekenen, welke leer nemen zij aan? Moeten zij niet bevreesd zijn dan alsnog ‘door de andersgezinden te zullen worden veracht en verketterd’ (p. 15)?

Deze negers nu, op eenen zoo lagen trap van beschaving, in groote verdrukkingen, door blanke christenen, die hun een betamelijk genot van vrijheid onthouden, tot de christelijke godsdienst te willen opleiden, – door blanken, wier landgenooten, met overtreding van alle menschelijke regten, hen aan hunne betrekkingen ontroofd en beneden de dieren verlaagd hebben, is ondenkbaar (p. 70).⁵⁵

Is een dergelijke niet mis te verstane aanklacht van een christen tegen de toenmalige zendingsdrift ooit door die andere Douwes, de atheïst Eduard Douwes Dekker, zo pregnant op papier gezet? Deze had weliswaar als summum van de Indische zendingsijver en als karikatuur van het protestantse predikantendom dominee Wawelaar opgevoerd, die door Batavus Droogstoppel zeer werd geadoreerd. Douwes Dekker liet Wawelaar verkondigen dat het hoogste doel van liefdadigheid jegens de Javaanse heiden moest zijn: ‘Het geven van ruime bydragen in geld aan de zendingsvereniging.’ Doch achteraf bekende Multatuli dat hij met zijn schildering van Wawelaar de man en de zending onrecht had aangedaan.⁵⁶ Marten Douwes Teenstra dacht er niet aan om één woord terug te nemen: sterker nog, hij voegde er, beschaafd en beheerst, nog wat gulpen vitriool aan toe:

In de kolonie Suriname bezigt men eveneens eenen valen en gelapten mantel, godsdienst genaamd, om de werkelijke bedoelingen, die men met de negerslaven heeft, te bedekken. Men geeft vóór, het geluk en de zaligheid zijner heidensche natuurgenootten tijdelijk en eeuwiglijk bevorderlijk te willen zijn; doch hoe fijn gesponnen overal ziet men de stoffelijke belangen tastbaar door dezen zoo dikwerf nersneden, versierden en opgesmukten mantel heen blinken. Het is geenszins het nederige, minzame christendom van Jezus meer; het ademt geene liefde en menschenmin: maar het is een valsch kleed, enkel en alleen gebezigd ter voldoening aan de zucht, om

55 Zie ook Tuma, *En toch zal ik* (2023), 47-54, met veel meer toepasselijke citaten.

56 Van der Meulen, *Multatuli* (2002), 419. K. ter Laan, ‘Wawelaar, dominee-’, in: *Multatuli Encyclopedie* (1995), op DBNL: ‘Het is de plicht van Nederland “beschaving, godsdienst, Christendom, aan den verdoolden Javanan” te brengen. De Javanan moet door arbeid tot God worden gebracht. Verder wees Wawelaar de toehoorders op hun verdere plichten, zoals het geven van ruime bijdragen aan de zending, het ondersteunen van bijbelgenootschappen, het schrijven van preken en gezangen voor de Javanen’ (*VW I*, p. 128-129). Opmerkelijk is dat Teenstra die vorm van filantropie al veel eerder op de korrel had genomen: ‘Gij kunt uwe geldelijke bijdragen beter en nuttiger besteden in de plaats, waar gij woonachtig zijt, dan dezelve aan zulke ver verwijderde genootschappen te geven, althans, het lid worden van evengelmele maatschappijen is niet alleen doelloos, maar strekt slechts, om de zwelgzucht dier leden te ondersteunen, en geenszins het lot der slaven te verbeteren.’ Geciteerd naar Tuma, *En toch zal ik* (2023), 51.

eenen naam te maken en in rijkdom en aanzien te kunnen heerschen; alleen gebezigd om de zwarte heidenen, in domheid en onwetendheid, levenslang voor hunne blanke medechristenen in harde slavernij te laten zwoegen en tobben; want zij, die het christendom onder de heidenen in Suriname verkondigen, spreken onder hunne vrije personen nimmer van vernietiging van slavernij; veel minder beuren zij de neger-slaven zelve op met het vooruitzicht dat hunne slavenbanden eens zullen worden verbroken, doch zij prediken hun integendeel steeds lijdzame onderwerping: immers dat men slaaf is, is de wil van God, en dus moet men 'zich onderwerpen'; zoo als men het in Suriname en elders zeer christelijk en liefderijk hoort uitleggen.⁵⁷

Juist in deze tijd bruiste het van de zendingsactiviteiten. In de twintiger jaren van de negentiende eeuw ontstonden er contacten tussen doopsgezinden en de Engelse *Baptist Missionary Society* (BMS). Die slaagde erin een doopsgezinde tak in Nederland te stichten die vooral beoogde geld in te zamelen voor de BMS-activiteiten in Brits-India. Deze afdeling werd na een zieltogend bestaan in 1845 opgeheven, waarna in 1847 de *Doopsgezinde Vereeniging tot Bevordering der Evangelieverbreiding in de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen* (DZV) werd opgericht. Eerder al participeerden doopsgezinden in het reeds van 1797 daterende *Nederlandsche Zendelinggenootschap* dat van gereformeerde origine was.⁵⁸ Algemeen werd de zending als een christenplicht der Nederlandse beschaving beschouwd, waarbij volledig voorbijgegaan werd aan de eigen religieuze cultuur en tradities der onderdrukte, inheemse en van elders verscheepte volkeren – of in de woorden van de lutherse hoogleraar Hendrik Christiaan Millies:

Al hebben wij wel eens het verwijt van bekrompen nationaliteitsgevoel gehoord, waar op de verpligting werd gewezen, die Nederland heeft, om in *zijne koloniën* voor het werk der Evangelieverspreiding te zorgen: wij kunnen niet anders, dan ... om daar den zegen des Christendoms te bevorderen, en wij gelooven, dat Nederland's volk eerst en bovenal is geroepen, om voor het geestelijk heil van Nederlandsche onderdanen, Heidenen en Mohammedanen, te arbeiden.⁵⁹

57 Teenstra, *Bijdrage Tot De Ware Beschouwing* (1844), 71-72.

58 Zie hierover: Th.E. Jensma, *Doopsgezinde zending in Indonesië* ('s-Gravenhage, 1968), 1-9; A.G. Hoekema (red.), *Tot Heil van Java's arme bevolking. Een keuze uit het Dagboek(1851-1860) van Pieter Jansz, doopsgezind zendeling in Jepara, Midden Java* (Hilversum, 1997), 9-21; A.G. Hoekema, *Dutch Mennonite Mission in Indonesia. Historical Essays* (Elkhart, IN, 2001; Occasional Papers 22), 9-23.

59 H.C. Millies, 'Het Parijsche en het Nederlandsche Zendelinggenootschap', in: *De Gids* 12 (1848), 210-222, citaat op 221-222. Dit artikel is een recensie van de brochure van G. Groen van Prinsterer, *Het Parijsche Zendelinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland aanprijzenswaard. Ten voordeele van het Parijsche Zendelinggenootschap* ('s-Gravenhage, 1847).

De doperse zendingsdrang zou zich overigens uitsluitend op Oost-Indië richten. In deze kring was eigenlijk de enige stoorzender de vrijzinnige Joost Hiddes Halbertsma, een geleerde luis in de pels van de doperse burgerlijkheid die zijns inziens onder de neo-orthodoxe Samuel Muller, grote voorstander van de zending, een ondoperse ruk naar rechts maakte.⁶⁰ De christelijke schijnheiligheid die Teenstra aan de protestantse zendingspraktijk binnen het frame van koloniale onderdrukking en slavernij verweet, was tamelijk uniek en origineel, maar klonk als de schreeuw van een roepende in de woestijn.

Politiek activist-à-vant-la-lettre

1. De stroperige Haagse werkelijkheid

Is de periode rondom het begin van de Bataafse Republiek als de eerste fase van intensieve discussie over de slavernij te beschouwen, de volgende fase met daadwerkelijke voorstellen over afschaffing en emancipatie voltrok zich in Teenstra's tijd. Onder grote druk van de abolitionistische bewegingen werd de slavernij in de Engelse kolonies in 1833 afgeschaft. Dat deed voor Suriname de vrees voor opstanden en desertie naar het naastgelegen Berbice en Brits-Guyana toenemen. In Nederland zou een van de belangrijkste aanjagers van de afschaffing van de slavernij in Oost-Indië de jonge predikant Wolter Robert van Hoëvell (1812-1879) worden, die te Batavia in 1837 zijn carrière begon, maar al snel in de ban raakte van de grote misstanden die hij waarnam. Toen hij na tien jaar bij de autoriteiten vergeefs op afschaffing van de slavernij had aangedrongen, publiceerde hij *De Emancipatie der Slaven in Neerlands-Indië* (1848), wat hem slechts uitzetting uit de kolonie opleverde. Spoedig echter zou hij de strijd kunnen voortzetten als liberaal Kamerlid. Ondertussen had niet enkel onder liberalen en vrijzinnigen het abolitionisme post gevat, maar eveneens in kringen van het Réveil, een ethisch-sociaal bewogen orthodox protestantse beweging, waartoe ook enkele doopsgezinde zakenelites zich aangetrokken voelden. Dit leidde vanaf begin jaren vijftig tot toenemende druk op de Haagse politiek, grotendeels in verenigd verband. Zo was in 1853 de eerder zieltogende 'Maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij' nieuw leven ingeblazen. Behalve mensen uit het Réveil verbonden zich nu ook de synode van de Hervormde Kerk, de Maatschappij

60 Jensma, *Zending in Indonesië* (1968), 4, waar alleen gezegd wordt dat Halbertsma 'zich steeds een fervent tegenstander heeft betoond', maar wat diens bezwaren inhielden, heb ik niet kunnen achterhalen.

Wolter Robert baron van Hoëvell
(1812-1879); lithografie van C.C.A.
Last naar Anthonie van Volkom
(1855) (RP-P-1904-3206)

tot Nut van 't Algemeen en het Indisch Genootschap met de 'Maatschappij'. In 1857 zouden maar liefst negen leden ervan zitting hebben in de Tweede Kamer.⁶¹

Marten Douwes Teenstra was zich wel degelijk bewust van deze groei van de maatschappelijke interesse in de opheffing van de slavernij, en hij zou er ook actief op inspelen, maar desalniettemin bleef hij zich als de meest vasthoudende adresschrijver aan de Tweede Kamer manifesteren, zelfstandig, geheel op eigen houtje. Hoezeer hij van meet af aan zijn gelovige hart hierin zou laten meespreken, in de eerste fase van het negentiende-eeuwse Nederlandse abolitionisme kreeg hij de handen nog niet op elkaar – toch zouden de kansen zo'n tien jaar later naar de juiste kant keren.

61 Zie M. Kuitenbrouwer, 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 93 (1978), 81-82. Zie ook J.M. van Winter, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing der slavernij', in: *De West-Indische Gids* 34 (1953), 72-73; in Amsterdam organiseerde een 'Damescomité ter bevordering van de Evangelie-verkondiging en de Afschaffing der Slavernij in Suriname' vanaf 1855 bazaars van vrouwelijke handwerken, die giften aan de 'Maatschappij' opleverden waarmee slaven werden vrijgekocht.

Charles Ferdinand Pahud de Mortanges, Minister van Koloniën (1849-1856); anoniem portret, lithografie van C.W. Mieling (ca. 1855) (RP-P-OB-29.243)

De omstandigheden waren gunstiger geworden sinds de herziene grondwet van Thorbecke uit 1848 toenemende maatschappelijke invloed in de Kamer bevorderde dankzij het nieuwe censusstemrecht. Maar tegelijkertijd stuitte de roep om bevrijding van de slaven juist bij de Minister van Koloniën, Charles Ferdinand Pahud (1849-1856), op veel terughoudendheid, weerstand en zelfs tegenwerking. Pahud was gepokt en gemazeld in de hoogste Oost-Indische ambtelijke echelons, wat zou doorwerken in zijn ministeriële opstelling. Ondanks een regeringswisseling in 1853, toen Thorbecke het veld had moeten ruimen voor het behoudender kabinet Van Hall-Donker Curtius, bleef Pahud als koloniënminister in functie. Hij vreesde, evenals zijn opvolgers, P. Mijer (1856-1858) die ook in Indië carrière had gemaakt, en J.J. Rochussen (1858-1861), stammend uit de Amsterdamse handelselite, dat de opheffing van de slavernij een enorme aanslag op de staatskas zou betekenen. Een redelijk geachte schadevergoedingsregeling voor de 'gedupeerde' slavenhouders/plantage-eigenaren en kooplieden zou namelijk flink in de papieren lopen.

De ministeriële weerstand werd gevoed door een krachtige lobby van de commercieel belanghebbenden, voornamelijk bestaande uit Amsterdamse financiers,

rederijen en handelsfirma's die hun monopoliepositie in met name het Surinaamse kolonialisme in gevaar zagen komen. Het conservatieve deel der Kamer verdedigde met verve dat standpunt, met name twee oud-gouverneurs van Nederlands-Indië, J.J. Rochussen en J.C. Baud, alsmede Jacob van Lennep, gevierd literator en hervormde telg uit een ooit Amsterdams doopsgezind handelsgeslacht. Hij was ook degene die later nogal aanmatigend de scherpste kantjes van Multatuli's manuscript van de *Max Havelaar* zou weg schaven. In deze hautaine Haagse en Amsterdamse kringen werd over de politieke strategie van vertraging en stagnatie als rechtvaardiging ook nog een christelijk antropologisch sausje gegoten. Dat kwam erop neer dat overeenkomstig Gods wil historisch gezien afschaffing van slavernij sowieso als een langdurig proces in de ontwikkeling der mensheid werd beschouwd. Zo had hoogleraar in de rechten, Martinus des Amorie van der Hoeven, zoon van de beroemde Abraham des Amorie van der Hoeven, 'paus' der remonstranten, in december 1852 tijdens een bijeenkomst van de afdeling Koophandel van 'Felix Meritis' te Amsterdam betoogd dat elke beschaving aanvankelijk slavernij kende 'en dus blijkbaar door de Voorzienigheid zo was bedoeld als fase van voorbereiding. Langzamerhand kon die toestand overgaan in horigheid aan de grond, om via een periode van verplichte arbeid het stadium van de vrije arbeid te naderen.' Voor de slaafgemaakten in Suriname voorzag men ook zo'n ontwikkeling, 'zodat er minstens nog enige generaties overheen zouden moeten gaan, voor ze rijp waren voor de vrijheid.'⁶² In de nabespreking van Van der Hoevens lezing bleek de Amsterdamse advocaat Mr. Anthony Brugmans (1799-1877) een uitgesproken voorstander van de langzame afschaffingsroute te zijn. Blijkens de samenvatting van de discussie omarmde hij volmondig

het hoge gewigt van het onderwerp ... en stelt daarbij op den voorgrond, dat men hier de wetten der natuur, – den geleidelijken gang, dien het Opperwezen in al zijne werken houdt, moet volgen. Men behoort zich langzaam te haasten. ... Men kan de slaven wel vrij verklaren; maar hierdoor staan zij nog niet als menschen, op hunne plaats in de gelederen der maatschappij. In die gelederen gebragt, kunnen zij

62 Zie voor een gedetailleerd overzicht van deze politiek belangwekkende episode Van Winter, 'Openbare mening' (1953), 69-85; citaat op 74; Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing slavernij' (1978), 78-83. Zie ook Reggie Baay, 'De stille afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië', in: Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe e.a. (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam, 2020), 330-334; Mitchell Esajas, 'Een Amsterdamse lobby voor "herstelbetalingen" voor plantagehouders', hfdst. 32 van: Brandon e.a., *De slavernij in Oost en West* (2020), 335-343. Zie voorts: P.R. Feith, 'Levensschets van Mr. M. des Amorie van der Hoeven', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1870), 425-478, op: DBNL.

onmogelijk gelijken tred houden met de beschaafden, en zullen derhalve achteruitgang, in plaats van vooruitgang, te weeg brengen. De slaaf in onze koloniën staat op een' nog zeer lagen trap van beschaving; hij heeft geen juist begrip van den grondslag eener maatschappij, van huwelijk en gezin, van gemeenschappelijk godsdienstig gevoel; bij hem bestaat slechts blind bijgeloof. Kunnen wij die lieden, zoo als zij daar staan, eensklaps met ons gelijk stellen?⁶³

Brugmans was een gevierd pleiter die samen met F.A. van Hall en B. Donker Curtius tot de *crème de la crème* van de Amsterdamse balie behoorde. Na het ontslag van het kabinet Thorbecke ten gevolge van het conservatieve, protestantse protest tegen het pauselijk herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland, de zogenaamde Aprilbeweging, trad na de verkiezingen in mei 1853 het liberaal-conservatieve kabinet van het Amsterdamse duo Van Hall/Donker Curtius aan. Dat zou in november 1853 de Staatscommissie benoemen die de regering diende te adviseren over de opties inzake de afschaffing van de slavernij. Hierin zou ook de eerder vermelde Brugmans zitting nemen, naast zeven andere overwegend gelijkgestemden. Omdat Groen van Prinsterer, ook tot commissielid benoemd, zich niet in de heersende langzaamaan-modus van die club kon vinden, en zich ergerde aan de trage en omslachtige werkwijze, trok hij zich uit de Staatscommissie terug.⁶⁴ Haar eerste voorstellen, vanaf 1855, werden afgewezen; ook tal van vervolgvorstellen tot wetswijziging haalden het niet. Pas na vijf, zes wetsvoorstellen zou dat van J. Loudon in 1862, na veel gesleutel door amendementen, worden aanvaard als de uiteindelijke 'Emancipatiewet', waarna in de overzeese bezittingen, formeel op 1 juli 1863, de slaafgemaakten werden vrij verklaard, wat echter pas tien jaar later daadwerkelijk zijn beslag zou krijgen.⁶⁵

Maar toch: ondanks dat het Haagse regeringszwerk enkel zwaar weer beloofde voor abolitionistisch optimisme, zouden het kabinet Van Hall/Donker Curtius en zijn trage Staatscommissie langzamerhand toch gehoor geven aan de argumenten

63 Zie het verslag van de bijeenkomst in: *Overzicht Der Werkzaamheden Van De Afdeling Koophandel Der Maatschappij Onder De Zinspreuk: Felix Meritis, te Amsterdam, Gedurende Het Maatschappelijk Jaar van r. Mei 1852 Tot Ult. April 1853* (Amsterdam, 1853), 64-65.

64 M.J. Pijnappel. 'Levensbericht van Mr. Anthony Brugmans', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1879), 75-91; 'Kabinet-Van Hall/Donker Curtius (1853-1856)', op: *parlement.com*. Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing slavernij' (1978), 78.

65 Zie voor deze schets van ontwikkelingen: Baay, 'De stille afschaffing', en Esajas, 'Een Amsterdamse lobby', hfdst. 31 en 32 van: Brandon e.a., *De slavernij in Oost en West* (2020), 326-334, resp. 335-343; zie voor een nog altijd goed en een veel gedetailleerder overzicht van alle Haagse verwickelingen: Van Winter, 'Openbare mening' (1953), 61-90, en Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing slavernij' (1978), 69-100.

van de slavenvrienden! In deze fase, vanaf pakweg 1853, op de schuimkoppen van een tweede golf van abolitionistische initiatieven, leek het wel alsof de weerstand bij de buitenwacht plots groter werd, naarmate de contramine van regeringswege sterker gevoeld werd. Bovendien, wat eerder nog onbetamelijk werd geacht, werd nu meer geapprecieerd. Aanvankelijk stond, volgens Janse,

het beschuldigende karakter van de 'humanitarian narratives' [van Teenstra o.a.] ... haaks op wat als fatsoenlijk gedrag in het openbare leven werd beschouwd. Daarin gingen mannen als Teenstra, Van Hoëvell en later Multatuli te ver volgens de goeemeente. Teenstra's felle stijl gaf in de jaren 1840 veel aanstoot en werkte contraproductief, maar rond het midden van de jaren 1850 vonden zijn talrijke petitiees in de Tweede Kamer plotseling gehoor.⁶⁶

Wat de abolitie-effecten op het koloniale wereldtoneel betroffen, presteerde Nederland ronduit belabberd – alleen Spanje zou het slechter doen. Engeland was in 1833-1834 de eerste Europese natie die de slavernij in haar West-Indische koloniën had afgeschaft, gevolgd door Frankrijk in 1848. In Den Haag werd toen nog eindeloos gesoebat en geneuzeld. Onder druk van de Kamer werden in 1851 de slavenreglementen enigszins aangepast om betere werktijden, voeding, kleding en arbeidsomstandigheden te garanderen, temeer daar vooral Suriname een slechte reputatie genoot door de barbaarse straffen die aan de orde van de dag waren.

Wat bij het grote publiek de schellen van de ogen deed vallen, was in 1853 de Nederlandse vertaling door C.M. Mensing van Harriet Beecher Stowe's *Uncle Tom's Cabin*, dat als *De Negerhut. Een verhaal uit het slavenleven in Noord-Amerika* stuk gelezen werd. Ook het boek van Van Hoëvell, *Slaven En Vrijen Onder De Nederlandsche Wet* (1854) deed veel stof opwaaien, met in Nederland veel publieke bijval, maar in Suriname vooral hoon.⁶⁷

2. Luis in de Haagse pels: een stroom van petitiees uit Ulrum

Teenstra mag zich erop beroemen als bezorgde staatsburger over de slavernijmiserie zich als eerste rechtstreeks tot het parlement te hebben gewend. Sterker nog, in 1856 memoreerde minister van Koloniën Pahud zelfs – over en weer geen vrienden – zelfs

66 Janse, *De Afschaffers* (2007), 117.

67 Zie voor Beecher Stowe: Maartje Janse, 'Anna Bergdahl, een Amsterdamse abolitionist', in: Brandon e.a., *De slavernij in Oost en West* (2020), Marija van Welie, (*How*) *Does One Tell The Truth? Adaptations of Uncle Tom's Cabin for Dutch children from 1853-2008* (masterscriptie UvUtrecht, 2009), p. 17-21. Zie voor Van Hoëvells boek: Reggie Baay, 'De stille afschaffing' (2020), 330; en Van Winter, 'Openbare mening' (1953), 75-76.

dat een adres ‘van den heer Teenstra in der tijd aanleiding heeft gegeven om de behandeling der slaven in deze Kamer ter sprake te brengen.’⁶⁸

Op 26 november 1844 stuurde Teenstra, zich vagelijk introducerend als ‘eigenaar te Ulrum’,⁶⁹ een keurig gestelde petitie aan de Kamer waarin de emancipatie bepleit werd. ‘De afschaffing der slavernij [is] in het belang van Nederland en hare koloniën’, opdat ‘in die gezegende landstreken een staat van geluk en voorspoed, verstandelijke en zedelijke beschaving worden geboren’. Anders, bij het voortbestaan van ‘het onregtvaardige, onstaatkundige en de menschheid verloochenende stelsel van slavernij’ zal dat nooit bereikt kunnen worden (zie de volledige tekst in Bijlage I). Vermoedelijke aanleiding hiertoe vormde het lange betoog van de Minister van Koloniën J.C. Baud op 22 juni 1844 ter verdediging van het wetsontwerp ‘tot regeling van het gebruik van het Koloniaal batig slot over 1843’. Daarin verdedigde Baud zijn onwrikbare standpunt voor handhaving van eenhoofdig gezag in de koloniën, waar bij hij wens inzake een representatieve regeringsvorm verre van zich wierp:

Maar wij bezitten *Slaven-kolonien*, dat wil zeggen, dezulken waar de talrijke arbeidenthe klasse niet slechts van staatkundige en burgerlijke regten verstoken is, maar zelfs, krachtens de wreede fictie van het Romeinsche regt, tot de orde der zaken is teruggebragt. Naast deze zoo diep vernederde numerieke meerderheid, staat eene uiterst geringe Europeesche minderheid, en deze nu zou men willen plaatsn onder den onmiddellijken invloed van liberale regeringsbegrippen? Dit, Edel Mogende Heeren, kan men niet in goeden ernst willen. Overal waar de slavernij een hoofdbestanddeel der maatschappij uitmaakt, zijn zulke begrippen even doelloos als gevaarlijk ... Er is geen land, waar de slaven zoo onmenscheijk worden behandeld, als in den Noord-Amerikaanschen vrijstaat! De oorzaak is geene andere dan dat men gepoogd heeft, om tegenstrijdigheden te vereenigen, – om in het land der constitutioneele vrijheid de slavernij in stand te houden. Voor Slaven-kolonien past alleen het eenhoofdig regeringsstelsel, zich ten doel stellende, om, behoudens algemeene beginselen van regtvaardigheid, aan allen van welken stand of kleur, ondergeschiktheid in te scherpen aan het gevestigd gezag. De *blanke minderheid* moet zich dit laten welgevalen, als

68 Nationaal Archief, Den Haag, *Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal over de jaren 1814-2016*, nummer toegang 2.02.21.01, digitaal raadpleegbaar op: Overheid.nl/ (hierna afgekort als: *Handelingen TK*) d.d. 30-04-1856, 869. Zie Bijlage III. Controle van de *Handelingen* sedert november 1814 waarin de slavernij ter sprake kwam, heeft geleerd dat Teenstra in 1844 daadwerkelijk als eerste Nederlander een abolitionistisch adres zou indienen. Spoedig daarna volgden meer van dergelijke petitiees, maar dan in het bredere kader van de grondwetsherziening van 1848 (zie noot 74 hierna).

69 Een eigenaardigheid die hij in de meeste petitiees volhoudt, uitgezonderd de tweede petitie van 1848. In de ontvangstbeoordeling door het Zeeuwse Kamerlid J.F. Schuurbeque Boeije van het adres van 7 oktober 1853 schrijft deze dan ook: ‘M.D. Teenstra, zich noemende eigenaar (doch niet waarvan): *Handelingen TK*, 24-11-1853, 167.’

het eenig middel om met gemak te worden gehandhaafd tegenover de overgrote *zwarte meerderheid*. Het plaatsen van zulk eene maatschappij onder den invloed eener vertegenwoordigende Vergadering zou heillooze gevolgen hebben.⁷⁰

Eerder al was gebleken dat Teenstra dit middel van verzoekschriften aan de Haagse autoriteiten in de vroege jaren twintig als jonge boerenleider reeds had beproefd – hij wist reeds enigszins hoe Haagse hazen zouden lopen. Nu, in veranderde politieke omstandigheden, benaderde hij niet eerst de vorst, maar rechtstreeks het parlement. Zijn petitie van november 1844 werd op 25 februari 1845 in dank aanvaard, en omdat 'het onderwerp, in dit adres behandeld, van belangrijken aard is en het voor de leden van deze Vergadering nuttig kan wezen dit stuk nader in te zien', werd het bij de griffie ter inzage gelegd.⁷¹ Wanneer Kamerleden daar verder niets mee deden, verdween zo'n verzoekschrift echter in de lade der bureaucratie. Toen Teenstra's eerste petitie inderdaad zonder Haagse gevolgen bleef, verscheen er, anoniem, in de *Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 1 juni een artikel over, 'De Slaven-kwestie', dat deze gang van zaken hekelde. Aan het slot daarvan werd Teenstra's verzoekschrift afgedrukt.⁷² Hoewel zijn rekest niets in beweging zette, had Teenstra inmiddels wel ervaren hoe groot de afstand nog altijd was tussen Ulrum en 's-Gravenhage.

Zo zouden er tot mei 1862 nog tien petities volgen (zie het overzicht in Bijlage III), telkens weer toegesneden op veranderende omstandigheden met aanvullende suggesties en vaak ook aanmanend tot meer spoed.⁷³ In het tweede adres van 10 maart 1848,

70 *Handelingen TK*, d.d. 22-06-1844, 449-463 (het gehele debat), 455-461 (reactie van de minister in eerste termijn), citaat op 458. Jean Chrétien Baron Baud (1789-1858) was luitenant gouverneur-generaal van Nederlands Indië (1833-1836), en van 1840-1848 minister van Koloniën. Dat Teenstra goed geïnformeerd was over de landelijke politieke ontwikkelingen, duidt erop dat hij een geregelde lezer van de *Nederlandsche Staats-courant* was.

71 Tuma, *En toch zal ik* (2023), 54-61, heeft dit persoonlijke lobby-activisme overzichtelijk uit de doeken gedaan. Wel zijn daarop nog de nodige aanvullingen te geven. Eerder al heeft Van Winter, 'Openbare mening' (1953), 76-78, hier de aandacht op gevestigd en zij beschouwt Teenstra dan ook, naast Wolbers en Van Hoëvell, als 'één der felste bestrijders der slavernij' (77). De verzoekschriften werden inhoudelijk gewogen door de 'Commissie tot de verzoekschriften', die de Kamer daarover mededeling deed; *Handelingen TK*, d.d. 25-02-1845, 200.

72 Zie de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant. Staats-, Handels-, Nieuws- en Advertentieblad*, d.d. 01-07-1845. De prikkelende stijl van het artikel en de verontwaardiging over een adres van Surinaamse plantagehouders dat wel onmiddellijk in behandeling was genomen, maar niet dit verzoek, verraden Teenstra's hand! De aansluitende tekst van zijn petitie, inclusief de aanbeveling van de 'Commissie tot de verzoekschriften', was overgenomen uit de *Bijdragen Tot De Kennis Der Nederlandsche En Vreemde Koloniën, Bijzonder Betrekkelijk De Vrijlating Der Slaven* (Utrecht, 1845), 247-249. Het abolitionistische tijdschrift verscheen tussen 1844 en 1848 – de betrokken buitenwacht had zijn initiatief dus wel opgepakt.

73 Zie Tuma, *En toch zal ik* (2023), 54, die mij welwillend heeft voorzien van de inventarisgegevens van Teenstra's verzoekschriften in het Archief van de Tweede Kamer, toegang nummer 2.02.22.

waarin hij zich nu introduceert als ‘grondeigenaar, oud-inspecteur van bruggen en wegen en voormalig rijks-cultivateur in de kolonie Suriname’, dringt hij erop aan om ‘bij de herziening der Grondwet het beginsel daarin op te nemen, dat op een nader te bepalen tijd en bij eene afzonderlijke wet alle slaven in de Nederlandsche bezittingen in het genot der burgerlijke vrijheid zullen worden gesteld.’ Evident is dat Teenstra hierin geheel solistisch opereerde, want later dat jaar zouden veel meer inwoners van Ulrum bij monde van W.M. Tebbens in een adres aan de Kamer pleiten voor afschaffing van de slavernij als één van vele suggesties voor wijziging der Grondwet.⁷⁴ In het derde adres van 14 februari 1849, een paar maanden nadat Thorbeckes Grondwetsherziening van 1848 gereedgekomen was, en waarin niet over abolitie gerept werd, deed Teenstra de suggestie dat ‘eene Staats-commissie mag worden benoemd, om in dezen eene wet voor te dragen, waarbij de afschaffing der slavernij op eenen bepaalden tijd in de koloniën wordt bevolen.’⁷⁵ Ook met dit verzoekschrift werd verder niets gedaan, al zou vier jaar later daadwerkelijk de reeds genoemde Staatscommissie worden ingesteld. In een volgend adres werd er simpelweg aan herinnerd dat

adressant meent thans geene daadzaken te behoeven mede te deelen, daar hij die reeds vroeger door de pers aan het publiek en bij adres aan de Regering heeft bekend gemaakt. Van latere gebeurtenissen, als van het doodgeeselen van een slaaf op de plantage Resolutie, van de mishandelingen op de plantage Waijampibo, van de gruwelen op de plantage la Savante, zal hij in alle bijzonderheden niet gewagen. Hij betreurt dat zulke daden straffeloos plaats hebben.

Daaraan ontbreekt het adres van 10 maart 1848, waarvan op 23 maart door de Tweede Kamer besloten werd het bij de griffie ter inzage te leggen. Zie *Handelingen TK*, d.d. 23-03-1848, 264, en het bericht in de *Rotterdamsche Courant* van 25 maart 1848.

74 *Handelingen TK*, d.d. 23-03-1848, 264. Hoezeer dit thema toen alom leefde, blijkt wel uit de volgende adressen met suggesties voor de grondwetsherziening, waarin ook gepleit werd voor afschaffing van de slavernij. Zie *Handelingen TK*, 20-06-1848, resp. 328-331, met adressen uit Breda, Sprang Capelle, en Aardenburg; *idem* d.d. 23-06-1848, resp. 360 en 363, met adressen van A. van Daalen en bewoners van Wageningen, van hoogleraar J. Ackersdijk te Utrecht, voorzien door 173 handtekeningen, en van W.M. Tebbens met 42 ingezetenen van Ulrum en Kloosterburen, tezamen met J.L. Piers en 44 inwoners van Grootegast. Betreft het de vrijgezel Wilhelmus Muller Tebbens (1820-1874)? Zie: I.H. Zijlma, ‘Het geslacht Tebbens’ (1959), op de site van ‘Zuurdiek’. Zie ook nog de herzieningsadressen in *Handelingen TK*, d.d. 07-07-1848, resp. 439, 441 en 442, van C.J.N. Nieuwenhuis en inwoners van Woerden, van ene Nolson en 151 inwoners van Etten-Leur, en van L. Klein en G. Bax met inwoners van Klundert en Zevenbergen. En dat ging zo door, blijkens de zes adressen in *Handelingen TK*, d.d. 09-08-1848, 597-598⁶, waarin ook van afschaffing gerept werd, waaronder dat van de dominee en literator Nicolaas Beets (alias Hildebrand). Omstreeks oktober droogde deze petitiestroom rond de Grondwetsherziening op.

75 *Handelingen TK*, d.d. 21-02-1849, 158.

De Commissie tot de verzoekschriften die dit rapport over de inhoud van de petitie uitbracht, legde het verzoek deze keer niet routinematig uitsluitend bij de griffier neer, maar verzond het ook naar de Minister van Koloniën.⁷⁶ In de Kamerzitting van 11 maart 1853 werd ondertussen Teenstra's vijfde adres gepresenteerd, waarin er opnieuw aan herinnerd werd dat er al veel eerder op zijn vroegere rekestten had kunnen worden ingegaan. Dit verzoek, aansturend op een slavernijverbod in de Oost en de West, werd nu ter behandeling ook doorgestuurd naar de pas benoemde Staatscommissie, waar niet veel enthousiasme te verwachten viel. Wel leek een deel van de Kamer Teenstra nu serieuzer te nemen. Alles presenteerde hij in een keurige stijl die afgestemd was op het Haagse 'kiesch gevoel'. Hij had wel degelijk zich het schrijverstalent eigen gemaakt om de al te tere Haagse harten te ontzien en hun keurige Kamerkaken te behoeden voor blank blozende blosjes, door hen weliswaar alle gruwelijke details te onthouden, maar deze ondertussen toch wel degelijk in-voelbaar te presenteren – retorca van de bovenste plank:

De adressant wil zich de vrijheid niet veroorloven om ons de verplichtingen op het hart te drukken die elk onzer als mensch, als Christen, als volksvertegenwoordiger of als lid der Regering te vervullen heeft, noch op het menschelijk gevoel werken met tooneelen te beschrijven, zoo als hij die bij den verkoop en koop van slaven en slavinnen op de openbare veilingen meermalen heeft bijgewoond, en waarbij die diep vernederde menschen naakt op eene tafel, staande op de straat, onder een hoog gespannen zeil voor het verkoop- of sterfhuis, ten toon gesteld worden, wordende door iedereen bevoeld en betast, gekeurd en gewaardeerd? zoo als men dit van het vee op onze beestenmarkten ziet. De adressant wil niet over het lot van jonge slavinnen uitweiden en de schandelijke bedoelingen en de gruwzame zedeloosheid, waarmede de aankoop dier schoone maagden dikwerf geschiedt, en die goedwillig of kwaadwillig aan den meestbiedende overgegeven worden, in bijzonderheden doen kennen. Hij wil uw kiesch gevoel niet kwetsen en u met opsomming van daadzaken van verontwaardiging doen blozen! – De hamer valt, en moeder of dochter is het eigendom van den haar onbekenden kooper, aan wiens wil, lust en luim zij geheel onderworpen is. De redenering van den adressant sluit verder in, dat dewijl deze Kamer nu regstreeks door de natie gekozen is, zij meer gehoor zal geven aan de zedeles van Christus, die gezegd heeft: 'hetgeen gij wilt, dat u de menschen doen, doe hun ook alzoo.'⁷⁷

76 *Handelingen TK*, d.d. 24-02-1851, 538. Het volledige rapport werd ook gepubliceerd in *De Nederlander: Nieuwe Utrechtsche Courant*, d.d. 01-03-1851. In de *Rotterdamse Courant* van 25-02-1851 stond een korter bericht.

77 *Handelingen TK*, d.d. 11-03-1853, 449. Het slot betreft de zogenaamde gouden regel, de *regula aurea*, verwijzend naar het laatste hoofdstuk van de Bergrede, Matt. 7:12 (zie ook Luc. 6-31). Korte berichten over deze petitie verschenen in de *Groninger Courant* van 15-03-1853.

Toch bleef opnieuw enigerlei vervolgreactie uit, zodat Teenstra op 7 oktober 1853 opnieuw een adres stuurde. Toen op 24 november bij de behandeling daarvan voorgesteld werd dit adres opnieuw ter griffie te leggen, ontstond er echter een verhitte discussie over de noodzaak van meer feitenkennis, wat erin resulteerde dat na stemming met grote meerderheid besloten werd het adres ook naar minister Pahud te sturen – opnieuw echter zonder resultaat.⁷⁸

Het adres van 10 juli 1854 en de rol van Steven Blaupot ten Cate

1. De aanhouder wint

Maar dan, vanaf de zomer van 1854 zou Teenstra eindelijk hamer en aambeeld van de Haagse hardhorendheid eindelijk in trilling brengen. Het politieke klimaat was al gunstiger geworden zodra na de grondwetsherziening van 1848 het nieuwe kiesstelsel verversing van Kamerleden had gebracht.⁷⁹ Sinds 1849 (tot 1862) zat abolitievoorvechter Wolter Robert van Hoëvell al in de Kamer. In datzelfde jaar werd ook Guillaume Groen van Prinsterer opnieuw tot Kamerlid verkozen. Hoewel woordvoerder van de gereformeerde orthodoxie, was hij een uitgesproken voorstander van de opheffing van de slavernij. Vanaf 1851 zouden Van Hoëvell en Groen dankzij tussentijdse verkiezingen een nieuwe strijdmakker vinden in de gematigde liberaal en goede vriend van Thorbecke, Steven Blaupot ten Cate (1807-1884), vertegenwoordiger van het kiesdistrict Hoogezand, later ook Groningen.

Ten Cate woonde sinds 1848 als ambteloos burger in Hoogezand, maar eerder was hij doopsgezind predikant geweest in Akkrum (Fr.) en Zaandam. De doperse gemeenschap kende hem voorts vooral als Nutsman en auteur van het belangrijke geschiedwerk over de Nederlandse doopsgezinden in vijf banden (1839-1847).⁸⁰

78 *Handelingen TK*, d.d. 24-11-1853, 167-170. Zie ook het bericht in de *Arnhemsche Courant* van 27-11-1853.

79 Het nieuwe systeem van censuskiesrecht betekende dat alleen inwoners mochten stemmen die een vooraf bepaald bedrag aan belasting betaalden (wat van toepassing was op ca. 11% van de mannelijke bevolking). Bepaald was dat er op de 45.000 inwoners één afgevaardigde moest zijn. Iedere vijf jaar diende het zetelaantal te worden aangepast aan het aantal inwoners. Tussen 1848 en 1859 zaten er tussen de 68 en 72 leden in de Tweede Kamer. 'Ledental Tweede en Eerste Kamer sinds 1815', op: *Parlement.com*. Zou deze norm thans nog van kracht zijn, dan zou de Tweede Kamer nu 400 leden moeten tellen!

80 Zie Herman Bouman, 'Levensbericht van Steven Blaupot ten Cate', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1885, 23-46; 'S. Blaupot ten Cate', op: *Parlement.com*; H. Brugmans, 'Cate, Steven Blaupot ten', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 4, l. 404-405, op de site van *DBNL*; H. Maring, 'Blaupot ten Cate, Steven', in: J.D.R. van Dijk & W.R. Foorhuis (red.), *Vierhonderd jaar Groninger Veenkoloniën in biografische schetsen* (Groningen, 1994), 30-33; 'Cate, Steven Blaupot ten (1807-1884)' op *Gameo*.

Steven Blaupot ten Cate;
lithografie van E. Spanier
naar Johan Hendrik
Hoffmeister (ca. 1855)
(Allard Pierson, OTM: Pr.
H 218)

Ten Cate zou tot 1859 als politicus de publieke zaak dienen, voornamelijk gericht op onderwijs en armenzorg, maar juist in deze tijd voerde hij regelmatig het woord over de slavernijmiserie. In deze publieke rol zou Ten Cate een grote invloed uitoefenen op zijn jongere Groninger neef, Samuel van Houten, de man van het latere 'kinderwetje'.⁸¹ Ten Cate was een begenadigd *debater* die beschaafd de randjes van het politiek betamelijke wist te bespelen en aldus opposanten uit de tent te lokken. Aan de discussie rondom Teenstra's adres van 7 oktober 1853 had Blaupot ten Cate nog niet deelgenomen, maar zijn plotse interpellatie van december 1853 ontlokte de minister van Koloniën Pahud de toezegging dat de taak van de pas benoemde Staatscommissie moest worden opgevat als de voorbereiding van een wetsontwerp tot afschaffing van de slavernij.⁸² Zo had de Staatscommissie haar taak nog nooit zien

81 Coen Brummer, *Sam van Houten tegen de rest. Het strijdbare leven van de man van de kindernet* (Amsterdam, 2023), 34-35.

82 Kuitenbrouwer, 'Nederlandse afschaffing slavernij' (1978), 79-80. De andere interpellant was de antirevolutionair P.J. Elout van Soeterwoude. Pahud had uiteindelijk geantwoord dat het niet meer

omschrijven, maar dit ministeriële antwoord was een *scoop* van de eerste orde, omdat er geen weg terug meer zou bestaan – hooguit nog tien jaren van onwillig dralen!

Het kan bijna niet missen of Blaupot ten Cate moet binnen de Groninger beschaafde stand van politiek actieve, merendeels liberale academici, zakenlieden en herenboeren in stad en ommeland ooit wel eens de Haagse stoorzender uit Ulrum hebben gesproken, misschien wel tijdens een preekbeurt in Mensingeweer.⁸³ Het is heel wel denkbaar dat Ten Cate aan Teenstra heeft gesuggereerd om in zijn volgende petitie, die van 10 juli 1854, enkele concrete misstanden in de West met naam en toenaam te beschrijven, ten einde de minister eindelijk eens van het Haagse pluche los te weken. Had de Kamer daar in het debat na Teenstra's vorige adres al niet op aangedrongen? Het slavernijreglement van 1851, dat al met veel scepsis in de Kamer tot stand was gekomen, werd, zo was algemeen bekend, in Suriname en op de Antillen (waar nog een reglement uit 1824 van kracht was) door gebrekkige handhaving met voeten getreden. Daarom ook was de weerstand van de abolitionistisch gezinde oppositie tegen het kabinet Van Hall/Donker Curtius en zijn minister Pahud die nauwelijks vooruit te branden was, zo groot.

In dat adres van 10 juli 1854 uitte Teenstra eerst zijn ongenoegen over de trage werking van de Staatscommissie die maar niet met voorstellen kwam: 'Intussen verneemt men van dat verslag en die voorstellen niets en de slavernij blijft in onze koloniën met alle daaraan verbonden folteringen en gruwelen, concubinatie en onzedelijkheid voortduren.'⁸⁴ Vervolgens hamert hij op 'het niet naleven, ja overtreden der wetten, waarbij de slaaf eenigzins ... in bescherming genomen [is]', zodat 'de onverwijfde en krachtige medewerking dezer Kamer' verlangd wordt, 'om de slaven in alle Nederlandsche bezittingen te emanciperen.' Hij rapporteert daarbij *en detail* over vier schrijnende voorvallen die zich recentelijk op Curaçao hadden voorgedaan ter illustratie van de tekortschietende handhaving van de wet.

Het eerste geval betrof 'eene bijna blanke slavine' die 'door hare meesteres, de huisvrouw van Raphaël Pinedo, zoodanig gezweept en gebeten' was, dat zij 'na aan die marteling ontworsteld te zyn, gepoogd heeft zich in de haven der Willemstad te verdrinken.' Ten tweede zou diezelfde meesteres van een bejaarde vrouw het rechter oog hebben uitgestoken, 'na deze vooraf vreeslyk te hebben gegeeseld.' Het derde voorval betrof

---

de vraag was 'of er wel geëmancipeerd zal worden, maar wel hoe men tot eene voorzichtige, geleidelijke en goed voorbereide emancipatie zal geraken.' Vgl. de ietwat afwijkende lezing van de gang van zaken bij Van Winter, 'De openbare mening', 77-78.

83 Léon Boer, 'Een Oldambster herenboer op het Haagse pluche. J.F. Zijlker (1805-1868) en het Oldambt', in: *Veenkoloniale Volksalmanak. Jaarboek voor de geschiedenis van de Groninger Veenkoloniën* 11 (1999), 9-22. Zie m.n. p. 14: na de grondwetsherziening van 1848 werden namens de vier Groninger districten evenzovele liberalen in de Tweede Kamer verkozen.

84 Geciteerd naar Tuma, *En toch zal ik*, 57.

‘eene zestienjarige zwangere slavin’ die niet tot veldwerk in staat was en daarom door ‘den Procureur des Konings de straf van 150 bullepees-slagen opgelegd’ kreeg. Dankzij de ‘menschlievende tusschenkomst van den luitenant der artillerie’ hield de ‘kastijding met 50 slagen op.’ Hoewel zij door de aframmeling gelukkig niet bezweken was, kreeg zij op de terugweg naar de plantage een beroerte waardoor zij de rest van de dag ‘tusschen dood en leven ter aarde bleef worstelen in eenen toestand, dien men in al zijne jammeren en ijsselijkheden niet zal beschrijven.’ Het vierde geval betrof ‘eene slavin, toebehoorende aan de weduwe Pinta, die met vijftig slagen met de bullenpees ‘by het Fiscaalaat toegebracht’ was gestraft, hoewel zij pas ‘vier weken te voren bevallen was.’⁸⁵

Anders dan tot dusver gebruikelijk was geweest adviseerde de Commissie tot de verzoekschriften nu, met instemming van de Kamer, om minister Pahud op te dragen de door Teenstra aangedragen voorvallen nader te onderzoeken.⁸⁶ Omdat de minister pas in november nadere inlichtingen kon geven, benoemde de Kamer een commissie om diens antwoord te beoordelen. Deze commissie bestond uit vijf leden met Blaupot ten Cate als woordvoerder.⁸⁷ Pahuds nader onderzoek naar de toedracht van Teenstra’s voorbeelden, ingewonnen bij het ambtelijke apparaat in de West, resulteerde over hele lijn in flagrante bagatellisering van het gebeurde. Zo was de verdrinkingspoging van de slavin van mevrouw Pinedo niet het gevolg geweest van een afstraffing, maar van ‘vrees voor straf’; van een uitgestoken oog was niets bekend, hooguit was er sprake geweest van een ‘begin van zwarte staar’. De zwangere slavin – ‘uiterlijke teekenen van zwangerschap waren niet merkbaar’ – was geen 16 maar 22 jaar oud, terwijl zij bekend stond als een dievegge; zij had geen beroerte gekregen maar een flauwte. Op Curaçao woonde geen familie Pinta, maar wel een weduwe Penha, wier slavin drie maanden na de bevalling straf had gekregen wegens het ontvreemden van goederen ter waarde van 300 gulden. Tegen Teenstra’s klachten over de slechte voeding en kleding der slaafgemaakten kon de ‘Procureur des Konings’ inbrengen ‘dat hij zich den tijd niet herinneren kan, dat deswege klagten zyn ingebracht, en dat zoowel het uiterlyke der slaven als hunne geboorte- en sterflijsten voor eene goede behandeling des meesters zouden moeten pleiten.’⁸⁸

85 Geciteerd uit het antwoord van Minister Pahud, *Handelingen TK*, d.d. 06-11-1854, 214-215.

86 *Handelingen TK*, d.d. 21-07-1853, 1145.

87 *Handelingen TK*, d.d. 10-11-1854, 33; de overige leden waren: G. Reinders (pragmatisch liberaal; herenboer uit het Groningse Warffum), W. Wintgens (pragmatisch liberaal uit Delft), S.H. Anemaet (liberaal van Goeree-Overflakkee) en J.D. van der Poel (conservatief, burgemeester uit de Alblasserwaard).

88 *Handelingen TK*, d.d. 14-11-1854; het antwoord van de minister is tevens afgedrukt in de *Rotterdamsche Courant* van 22-11-1854; een korte samenvatting in de *Groninger Courant* van 27-11-1854. Blijkens Teenstra’s na te behandelen ingezonden brief bevatte de *Groninger Courant* op 25 november de volledige tekst van het ministeriële antwoord.

In een stuk in de *Groninger Courant* van 6 december 1854 ging Teenstra uitvoerig in op de halfzachte en ontwijkende respons van de minister. Gelet op de rol van de lokale staatsdienaars bij de gepleegde feiten, tevens de vooringenomen informanten van de minister, had Teenstra eigenlijk niets anders verwacht (zie Bijlage II). Hoewel hij ruimhartig erkende dat sommige feiten door zijn informant iets te 'hoog gekleurd' waren, hield hij de beschuldigingen overeind.⁸⁹

Ondertussen had de Kamer nog meer zaken te verhandelen. Zo werden er reeds een maand lang algemene beschouwingen gehouden over de Staatsbegroting voor 1855. Op 16 december 1854 lag hoofdstuk XI van de begroting van het Departement van Koloniën ter bespreking voor. Het kon niet uitblijven dat Teenstra's petitie van 10 juli thans ook hierbij als breekijzer werd gehanteerd om het wegens de ministeriële starheid stroperige slavernijdebat open te breken. Door 'Teenstra' opnieuw als extra drukmiddel in stelling te brengen, konden de zaken meer op scherp worden gezet en de Kamerwensen krachtiger geformuleerd. Ook in dit debat manifesteerde Blaupot ten Cate zich weer als de belangrijkste spreker. Hij drukte de minister eerst op het hart dat de emancipatie met godsdienstige stichting en goed onderwijs gepaard moest gaan, zonder dat de bewindsman zich zou laten afschrikken door plantagehouders die meenden zulks botweg te kunnen verbieden. Hij verwees voorts naar het alarmerende adres van Teenstra om de nationale schande op te heffen dat met de wet in de hand Surinaamse slaafgemaakten met 50 of 75 stokslagen afgeranseld mochten worden. Ook daarin speelt, zo betoogde hij, het eigen goeddunken der slavenhouders een abjecte rol: dezen kunnen, zo is wettelijk bepaald, naar eigen goeddunken en zonder rechtsgang slaven en slavinnen, die in hun ogen over de schreef waren gegaan, naar het piket sturen, dat uit naam der Nederlandse beschaving belast is met de tenuitvoerlegging van de afstraffing!

En als dat zóó blijven moet, dan draaijen wij met de emancipatie en de vereischten daartoe in eenen eeuwigen cirkel rond! En als dat zóó is en blyven moet, dan is dat eene smet en blaam op de Nederlandsche natie, waarvoor ik mij diep zou moeten schamen! Dan hebben wij niet beter verdiend, op zijn zachtst gesproken, dan dat die geheele kolonie voor ons te gronde ga, want dan zijn wij niet waard om er langer één enkelen voet te zetten! Wat men daartegen aanvoere, van eigendomsregt of wat dies meer zij, ook ik betuig: laat vry de ziel – de ziel behoort aan God.⁹⁰

Dat Teenstra's verzoekschrift het nodige had losgemaakt, bleek zeker ook uit het nogal onverwachte optreden in dit begrotingsdebat van een andere Groninger

89 *Idem*, d.d. 06-12-1854. De volledige tekst is opgenomen in Bijlage II.

90 *Handelingen TK*, d.d. 16-12-1854, 433-446; citaat op 438.

herenboer, het radicaal liberale Kamerlid Jan Freerks Zijlker uit Nieuw-Beerta. Normaal acteerde hij als de vleesgeworden zwijgende stem op de Haagse zetels. De man was namelijk moeilijk te verstaan door zijn zwaar Groningse accent; hij had een hekel aan de Haagse maniertjes vol ‘babbelkoorts’ en de hooghartige aanmatiging jegens het ‘ongetletterd medelid’; desalniettemin was hij een vertrouweling van Thorbecke. Hij had zichzelf daardoor, twintig jaar lang maar liefst, voornamelijk een rol als *backbencher* aangemeten, hoewel hij in het eigen Oldambt wel degelijk op de voorgrond trad!⁹¹ Waarom precies wordt niet duidelijk – voelde hij aandrang zich als Oldambtster te identificeren met het toch opmerkelijke tegengeluid ‘oet Grunn?’ – maar ineens verhief Zijlker in de begrotingsarena zijn stem om van zijn weezin tegen de slavernij te getuigen. Vaak waren er overwegingen, zo verklaarde hij, ‘die mij terug hebben gehouden van te spreken, wanneer ik hiervoor anders wel eens den aandrang of de behoefte heb gevoeld,’ maar nu kwam hij daarop terug. Het zijn de wantoestanden in Suriname en op Curaçao, de ‘gruwelen waarvoor de mensche-lykheid terugbeeft.’ Zonder *Uncle Tom’s Cabin* te hoeven lezen, is het zonneklaar ‘tot welk laag peil, uit het oogpunt der godsdienst, zedelykheid en mensche-lykheid, ze [=de slavenhouders] somtijds kunnen afdalen en ter neder zinken.’ Wij weten dat ‘de slavernij op onze West-Indische volkplantingen dikwijls wel tot gruwelyke onregt-vaardigheid en mishandelingen leiden moest;’ het is hier meermaals ter sprake gekomen ‘naar aanleiding van berigten, als in geschriften en adressen waarvan er thans nog een zeer belangrijk adres van den heer Teenstra in behandeling is, en waarvan de afschuwelijke feiten van mishandeling geenszins zijn tegengesproken.’⁹²

2. Teenstra’s triomf

Het was uiteindelijk op 21 februari 1855 dat de ‘Commissie tot onderzoek der inlichtingen van den Minister van Koloniën op het adres van M.D. Teenstra’ bij monde van Blaupot ten Cate haar verslag uitbracht aan de Kamer. Zonder te verwijzen naar Teenstra’s ingezonden stuk in de *Groninger Courant* is het duidelijk dat de commissie

⁹¹ Boer, ‘Een Oldambster herenboer’ (1999), 14-16.

⁹² *Handelingen TK*, d.d. 16-12-1854. Maar het was niet alleen Teenstra’s adres dat hem had wakker geschud, maar vooral de lectuur van het pas verschenen boek van Kamerlid Van Hoëvell, *Slaven En Vrijen Onder De Nederlandsche Wet* (1854), wat hem geshockeerd had. Een boek ‘waarmede ik geloof dat de schrijver zyn vaderland eene dienst heeft bewezen en ’t welk ik wensch dat door ieder Nederlander welke ten minste in zekeren kring van invloed kan zijn, moge worden gelezen, opdat de kennis van den toestand der slavenbevolking in West-Indië algemeen worde verspreid.’ Hij had nog meer willen zeggen, maar Blaupot ten Cate had hem het gras al voor de voeten weggemaaid. Van enig fractie- of factieoverleg was toen nog geen sprake, laat staan dat hij zich eerder even met Blaupot ten Cate had verstaan: Zijlkens had in een opwelling het spreekgestoelte beklommen.

diens argumentatie ter weerlegging van het halfslachtige antwoord van de minister vrijwel volledig overnam. Blaupot ten Cate – zijn parlementaire rol in het antislavernijdebat was tot dusver onbekend – gaf de minister dan ook de opdracht mee de bestaande reglementen zodanig aan te passen dat de willekeur aan straffen, met de wet in de hand, zou worden opgeheven, ‘zonder daarom eenige vertraging toe te brengen aan de te nemen maatregelen tot eene geschikte en zoo zeer gewenschte emancipatie der slaven.’ Het slot van de toelichting van de Commissie Blaupot ten Cate liet aan duidelijkheid niets te wensen over:

Het grieft de Commissie, dat er bij herhaling in deze Kamer van zoodanige barbaarsche behandeling, en zulks in het midden der 19de eeuw, sprake moet zijn, en zij vreest, dat hetgeen een gruwel voor de menschheid is, wel eens een vloek voor Nederland zou kunnen worden, indien zoodanige ijsselijkheden nog langer worden geduld onder de Nederlandsche wet; dat er bijv. immers, indien men het in de dagbladen medegedeelde gelooven mag, enkel te Paramaribo, van den 13ten Januarij tot ultimo December 1852, niet minder dan 507 malen, vrouwen zoowel als mannen, meisjes zoowel als knapen, naakt aan de bloedpalen van het geregt zijn opgeschen en met bullepezen gemarteld, zonder vraag naar schuld of onschuld.—gezwegen van alles wat als huisselijke tuchtiging doorgaat. De Commissie betreurt het diep, dat nu nog in landen, die onder het bestuur der Nederlandsche Regering staan, menschen worden gestraft, op zulk eene wijze worden gestraft, zoo als men hier kwalijk een hond zou straffen; ... en met verontwaardiging over dat, wat reeds in onze West-Indische bezittingen is geschied en niet ongedaan gemaakt kan worden, verlangt de Commissie naar den dag, dat geene leden van deze Kamer meer in de droevige noodzakelijkheid zullen behoeven te verkeerem, om rapporten over zoodanige zaken uit te brengen of aan te hooren.⁹³

Ruim een week later, op 3 maart 1855, volgde in de Kamer de bespreking van het rapport van de Commissie Blaupot ten Cate. Het is de fervente abolitionist Van Hoëvell die het verslag van de commissie met open armen ontvangt: de reglementen waarover de minister onveranderd zelfvoldaan blijft pochen dat zij effectief genoeg zouden zijn, dienen dringend te worden verbeterd. ‘Ik heb een geheel boek geschreven, waarvan de voorname strekking is, aan te toonen de onmenschelijkheid dier reglementen.’ Echter, ook Van Hoëvell moet bekennen dat hij weinig vertrouwen heeft dat de minister eindelijk eens handelend zal optreden. ‘Er bestaan in andere landen wetten tegen het mishandelen van dieren. Ik beweer, dat, wanneer men daar dieren

93 *Handelingen TK*, d.d. 21-02-1855, 521 en het verslag in dossiernr. XXXIII, Bijlagen, 356-357; het gehele rapport werd ook gepubliceerd in *De Grondwet* van 25-02-1855; samenvattingen verschenen o.a. in de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant* van 26-02-1855, en de *Nieuwe Utrechtsche Courant* van 26-02-1855.

behandelde gelijk slaven mogen behandeld worden volgens de reglementen van den Minister, men dan zou vallen onder het bereik der straffen van die wetten.’ Ook de oproep van de commissie, op instigatie van Teenstra, dat de emancipatie zo snel mogelijk geëffectueerd dient te worden, onderstreept hij natuurlijk:

De zaak, die ons bezig houdt, is in mijn oog eene van de gewigtigste, die ooit in deze Kamer zijn behandeld; zij betreft niet alleen de eer van Nederland; zij betreft het lot van 40,000 menschen, die aan de willekeur van hunne zoogenaamde meesters zijn overgegeven en die niet beschermd worden door de wetten. Ik zal stemmen vóór de motie van de Commissie, met de hoop, maar niet met verwachting, dat dit besluit eenigen gunstigen invloed op het lot van die 40,000 rampzalige natuurgenoeten zal uitoefenen.

De volgende sprekers, deels uit de antirevolutionaire en Réveilkring van Groen van Prinsterer, sloten zich volmondig bij de bevindingen en motie van de Commissie Blaupot ten Cate aan, maar waren, zoals Elout en Mackay, milder over het ministeriele beleid dan Van Hoëvell die er met een gestrekt been was ingegaan. Zo stelde Van Lynden niet zonder humor: ‘De spreker, die zoo even eindigde (Van Hoëvell), scheen mij in eene zeer gedrukte stemming te verkeeren’, en noemde deze behandeling in twee termijnen welhaast ‘eene teregtzitting ... in eene correctionele of criminele zaak.’ Desalniettemin sloot ook hij aan ‘bij den dank, dien de vorige spreker heeft toegebracht aan den man, die het eerst door zijn adres tot deze discussie aanleiding heeft gegeven,’ te weten Marten Douwes Teenstra.

Minister Pahud bleef doof voor de noodzaak tot aanpassing van de reglementen, terwijl hij zijn ergernis over de door de radicale liberaal Van Hoëvell gebezigde ‘personaliteiten’ niet onder stoelen of banken stak. De loftrumpet die Van Hoëvell over Teenstra had gestoken, stond in schril contrast met zijn tirade over de arrogante hardleersheid van de minister. In tweede termijn zou hij, uitvoerig gedocumenteerd, de minister in een getergd maar accuraat betoog van minstens drie kwartier zo’n bé-tje alle hoeken van de Kamer laten zien. Eerder al moet het op ieder Kamerlid grote indruk hebben gemaakt, dat deze bevlogen en welbespraakte, ooit uit Nederlands-Indië weggejaagde pastorale ervaringsdeskundige op het gebied van de koloniale misstanden zijn bijdrage-in-eerste-termijn was begonnen met een gul eresaluut aan de Groninger doordouwer die in dit deels zo Oost-Indisch dove parlement eindelijk instemmend gehoor kreeg:

Ik begin met hulde te brengen aan den man, die oorzaak is van deze discussie. Onvermoeid en met eene zeldzame volharding heeft hij jaren lang adressen aan deze Kamer ingediend, waarin hij opkwam tegen de slavernij en aanwees al de misbruiken, al de verkeerdheden, al de gruwelen, die in onze West-Indische koloniën, als een gevolg der slavernij, nog dagelijks plaats vinden. Ofschoon hij geene vruchten van

zijne pogingen inoogstte, hield hij aan; thans eindelijk zal naar ik hoop eene vrucht, hoe klein dan ook, door hem geplukt worden. De Kamer zal, naar ik verwacht, door haar votum te geven aan de voorstellen der Commissie, eene afkeuring uitspreken over de bestaande wetgeving in onze West-Indische koloniën omtrent de behandeling der slaven.⁹⁴

Toen de voorzitter de beraadslagingen na een lange, uitvoerige maar, nogal uitzonderlijk, zeer eenstemmige Kamerbespreking sloot – enkel voorstanders hadden het woord gevoerd – werd de motie van de Commissie Blaupot ten Cate, die de minister opdroeg de reglementen te herzien en de emancipatie te bespoedigen, unaniem en zonder hoofdelijke stemming aangenomen! Marten Douwes Teenstra mocht, al dan niet in stilte, eindelijk het genoegen proeven van een ouwe-klare-met-suiker op dit grote succes van zijn niet aflatende gang naar Den Haag!

3. Teenstra als opiniemaker

In maar liefst vijf regionale kranten werd kort over de gunstige afloop van de beraadslagingen over het Teenstra-adres bericht. In het *Algemeen Dagblad* werd zelfs in vele kolommen een uitvoerig verslag gegeven van de bespreking, met vermelding van alle egards voor Teenstra die jarenlang zijn petitie indiende om op de ‘gruwelen der slavernij’ te hameren. Ook Van Hoëvells botsing met minister Pahud werd breed uitgemeten.⁹⁵ Toch zou ‘s mans eerder geuite scepsis over de gevreesde wegduiktactiek van deze minister bewaarheid worden, hoewel noch voor de minister die spoedig zou opstappen, noch voor het parlement er geen weg terug meer was sedert de zo geslaagde Teenstra-Blaupot breekijzeractie! Het zou nog acht jaar tenenkrommend dralen en wachten vergen alear de slavernij officieel zou worden afgeschaft!

94 *Handelingen TK*, d.d. 03-03-1855, 527-542; citaat van Van Hoëvell op 534. Deze rede is ook opgenomen in W.R. van Hoëvell, *Parlementaire Redevoeringen Over Koloniale Belangen. Tweede Deel. 1854-1856* (Zaltbommel, 1863), 232-242; het lange citaat op 232-233. Opmerkelijk was dat plotseling ook Baud, de voorzitter van de Staatscommissie, het woord voerde, als blijk van goede wil vermoedelijk; deze verklaarde zelfs vóór de motie Blaupot ten Cate te zullen stemmen, zij het onder voorbehoud van de volgende verklaring: ‘Ik stem voor die conclusie als een vernieuwd, een krachtig protest tegen de slavernij, niet als eene censuur op de handelingen van den Minister’. Hij was het eens met de geest, maar niet met de letter ‘van het rapport Blaupot.’ Zie ook Kuitenbrouwer, ‘Nederlandse afschaffing’ (1978), 79-80, en Tuma, *En toch zal ik* (2023), 57-59, m.n. de inzet op 58-59, en vooral Siwipersad, *Nederlandse regering en de afschaffing* (1979), 234-239.

95 Zie de berichtgeving in de *Rotterdamsche Courant* van 05-03-1855; *De Noord-Brabanter: Staat- en letterkundig dagblad* van 03-03-1855; *Le Courier de la Meuse* van 03-03-1855 (vooraankondiging), de *Provinciale Noordbrabantssche en 's-Hertogenbossche Courant* van 05-03-1855; *Dagblad van Zuidholland en 's-Gravenhage* van 05-03-1855; en het *Algemeen Handelsblad* van 05-03-1855.

De in Haagse kringen veelbesproken Staatscommissie onder leiding van de oud-minister van koloniën J.C. Baud kwam in augustus 1855 met een eerste rapport over Suriname, en daarin domineerde de idee van een trage, behoedzame emancipatie, een woord overigens dat semantisch vervangen was door het vagere ‘opheffing van meesterschap’. Voorts vond de Staatscommissie dat de kosten van vrijmaking, waaronder compensatie aan de plantagehouders, verhaald mochten worden op de bevrijden. Tenslotte moest de opheffing van de slavernij ‘bevorderlijk zijn aan de eischen van Godsdienst, beschaving en stoffelijke welvaart.’ Haar grootste zorg was, daartoe ingefluisterd door de Amsterdamse afgevaardigden, te voorkomen dat de vrijgekomen slaafgemaakten niet verloren zouden gaan voor de suikerproductie. Noch in Suriname, noch in de Kamer vonden de aanbevelingen van de Staatscommissie enige bijval, die door Pahuds opvolger Mijer waren overgenomen. De belangen van de vrijgekomen slaven die onder staatstoezicht zouden worden geplaatst, werden opgeofferd aan het primaat van de Nederlandse schatkist en van Suriname als producent van stapelproducten.⁹⁶ Had de regering aanvankelijk de emancipatie van Nederlands-Indië buiten de Staatscommissie weten te houden, onder druk van met name Van Hoëvell werd zijn compromisvoorstel door de Kamer aangenomen, inhoudende dat ginds de slavernij per 1 januari 1860 zou worden afgeschaft.⁹⁷ Ondertussen werd ten gunste van Suriname de druk opgevoerd, met name door Groen van Prinsterer, om de eerder door Blaupot ten Cate c.s. afgedwongen toezeggingen over de verbetering van de reglementen eindelijk gestand te doen. Maar onder de volgende minister, J.J. Rochussen, raakte de afschaffingsdiscussie weer op een dood spoor, omdat er eindeloos gesoebat werd over de noodzaak van immigratie van Europeanen naar Suriname, om aldus de productie op het gewenste peil te houden. Gefrustreerd zou ook Rochussen in 1860 al weer zijn ministerspost prijsgeven. Diens opvolgers, J. Loudon en G.H. Uhlenbeck – al die wisselingen deden een snelle oplossing van het probleem ook geen goed – kwamen uiteindelijk met een wetsvoorstel dat zou resulteren in een tamelijk Kamerbreed aanvaarde emancipatie van Suriname per 1 juli 1863: met 47 stemmen vóór, 11 tegen. De Surinaamse slavenhouders ontvingen een vergoeding van driehonderd gulden per slaafgemaakte en zestig gulden als de vrijgemaakte het recht op ‘manumissie’, vrijlating door de eigenaar, had verworven.⁹⁸

96 Zie Siwipersad, *Nederlandse regering en de afschaffing* (1979), 223-232; citaat op 228; zie tevens Janse, *De Afschaffers* (2007), 120-122.

97 Siwipersad, *Nederlandse regering en de afschaffing* (1979), 232-234.

98 *Idem*, 244-262; Kuitenbrouwer, ‘Nederlandse afschaffing’ (1978), 84-90; Lauren Lauret, ‘De Nederlandse politiek en slavernij in de negentiende eeuw’, hfdst. 9 van Rose Mary Allen e.a. (red.),

Teenstra zal dit trage vervolg van zijn Haagse succes tandenknarsend hebben gevolgd. Hij was er natuurlijk de man niet naar om dit regeringsgetalm gelaten over zich heen te laten gaan. Hij bleef daarom stug doorgaan met het sturen van adressen naar de Kamer, zoals in oktober 1855. In deze petitie denkt hij mee over het vraagstuk van immigratie van Nederlandse boeren naar Suriname, die tezamen met bevrijde slaven een zelfstandig landsbestuur zouden moeten vormen onder bescherming van de Nederlandse staat, terwijl de opbrengsten der belastingen uitsluitend ten goede zouden moeten komen aan de nieuwe staat. Onder zulke gunstige condities zou het mogelijk moeten zijn 'dat vele gegoede, particuliere Nederlanders zich voorzeker in Suriname zouden willen gaan vestigen,' in plaats van nu 'het oog [te] slaan op Noord-Amerika of Australië.'⁹⁹ Daarna volgden nog drie adressen aan de Kamer van 19 februari 1859, 2 juni 1860 en 14 mei 1862. Ook deze waren vrijwel zeker uit frustratie geboren, en behelsden vooral een herhaling van zetten. Maar als zodanig onderstreepten deze tot het einde der strijd volbrachte hartenkreten over de nationale schande van slavernij en onderdrukking voorgoed op te heffen Teenstra's oprechte besef voor de in de schepping gegeven rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid en dus menswaardigheid – een rode draad doorheen zijn leven.¹⁰⁰

Na zijn Haagse succes positioneerde Teenstra zich in het maatschappelijke krachtenveld van toenemend verzet tegen de slavernij nog nadrukkelijker als afschaffer van naam, als bewezen en gerespecteerd opiniemaker over de noodzaak tot opheffing van de slavernij, door het publiek via de drukpers te informeren over de actuele stand van zaken. In de jaren '40 was hij nog een roepende in de woestijn geweest, maar nu was ook het buitenparlementaire afschaffingsklimaat gunstiger

---

Staat & Slavernij. Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen (Amsterdam, 2023), 137-140. Zie p. 138-139: 'Na drie mislukte pogingen en een afgekeurde begroting stapte Rochussen op. Naast desinteresse heeft ook het hoge tempo waarin ministers de portefeuille van Koloniën doorgaven de voortgang van het wetsvoorstel geen goed gedaan. Tussen 1855 en de wet voor de Atlantische gebieden van 1862 ontving het parlement zes emancipatievoorstellen, verdedigd door maar liefst vier verschillende ministers. Bovendien was het eerder regel dan uitzondering dat er een 'oudgast' uit Nederlands-Indië aan het roer van het departement van Koloniën stond, die waar het West-Indische zaken betrof volledig moest vertrouwen op dossierkennis (van medewerkers) ... Bovendien heeft recent onderzoek ... over de lobby van Amsterdamse belanghebbenden ... [opgeleverd dat] die lobby (van eigenaren en investeerders) ... meer dan eens direct effect [had] op keuzes van de ministers.'

99 *Handelingen TK*, d.d. 22-11-1855, 161.

100 Zie voor deze laatste serie petitie's die, naast het klemmende beroep op emancipatie, vooral een herhaling van argumenten bevatten: Tuma, *En toch zal ik* (2023), 58-61, die ze uitvoerig bespreekt, en aan het slot, p. 79-80, de volledige tekst van het voorlaatste adres van 1860 geeft. Zie ook *Handelingen TK*, d.d. 28-07-1860, 868, resp. d.d. 02-07-1862, 919.

Voorplat van Teenstra's *Emancipatie der slaven* (1855)

dan ooit. Zo bracht hij rond mei 1855 anoniem en voor eigen rekening een brochure van 36 pagina's op de markt, getiteld: *De Emancipatie der Slaven: bijdrage tot eene nader beschouwing van den tegenwoordige toestand der kolonie Suriname* (Groningen, J. Oomkens Jzn.). Daarin geeft hij eerst een overzicht van de gestaag groeiende maatschappelijke initiatieven op het terrein der emancipatie. Teenstra manifesteert zich hierin als een spin in het web van acties tegen de slavernij, die in correspondentie staat met andere medestrijders, zoals de door hem bewonderde Van Hoëvell en Julien Wolbers uit Heemstede, een historicus, literator en fel abolitionist die eveneens petitie aan de Kamer richtte.¹⁰¹ Het grootste deel van de brochuretekst

101 Wolbers (1819-1889), vriend van Nicolaas Beets, schreef onder andere: *De Slavernij in Suriname, of Dezelfde gruwelen der slavernij die in de 'Negerhut' geschetst zijn, bestaan ook in onze West-Indische Koloniën!* (Amsterdam, 1853), *De Surinaamsche negerlaaf. Verhaal van een bezoek op eenige plantadjen in Suriname* (Amsterdam, 1854), en *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam, 1861).

bestrijdt evenwel het pas verschenen werkje van de Surinaamse advocaat B.E.C. Belmonte, *Neêrlands West-Indië in zijne belangen* (1855), dat Van Hoëvels tweedelige werk, waarvan een tweede druk was verschenen, grof onderuit schoffelde. Op zijn beurt maakt Teenstra in veertien pagina's op ouderwets sarcastische wijze gehakt van Belmontes polemieken: 'Ronduit gezegd, wij begrijpen deze geleerde wartaal niet' (p. 8).¹⁰² Aan het slot volgt nog een brief uit Suriname, waarin allerlei ellende de revue passeert, zoals de enorme corruptie van ambtenaren, waaronder men ginds te lijden heeft. Het werkje eindigt met de teksten van twee petitie's aan de Tweede Kamer van meer dan 50 inwoners van Heemstede, Bennebroek, Berkenrode, Lisse en Sassenheim (het werkterrein van Wolbers), waarin verwezen wordt naar Teenstra's bijdrage aan het antislavernijdebat. De afschaffer uit Ulrum kon dus bogen op een soort BN-er status¹⁰³ – enig genot van eigen roem was hem dus niet vreemd!

Van omstreeks maart 1856 dateerde een volgende publicatie van 62 pagina's, getiteld *Vlugtige beschouwing van de hedendaagsche slavernijkwestie in Nederland. Ten voordeel der Emancipatie* (Amsterdam, C.L. Brinkman). Het zeer instructieve boekje was opgedragen aan het 'Nederlandsch Jongelings-genootschap ter afschaffing der slavernij'.¹⁰⁴ Teenstra geeft hierin een kritisch commentaar op de teleurstellende aanbevelingen van de Staatscommissie. Evenals zijn abolitionistische vrienden in de Tweede Kamer vond hij het schandalig dat een deel van de geraamde 15 miljoen gulden aan schadevergoeding verhaald zou moeten worden op de bevrijde slaven. Hoewel hij zijn woorden met zorg koos, was juist in de voorrede van het boekje een ondertoon van sarcasme niet te missen:

Daar nu ons oordeel over dat eenzijdig rapport niet gunstig is, en om de in deze beschouwing te vermelden redenen niet gunstig zijn konde, hebben wij vermeend onze zienswijze over de slavernij-kwestie bescheidenlijk te mogen en te moeten mededeelen, ten einde de belangen der slaven bij de regering, bij de slavenhouders

102 Zie hierover uitvoeriger Van Winter, 'Openbare mening' (1953), 76-78.

103 'Ondanks de pogingen van Teenstra en andere vurige afschaffers ... en de mogelijkheid door een appel op geloof en gevoel een grote groep mensen aan te spreken, ontstonden er geen massale volksbewegingen tegen slavernij, drank en het cultuurstelsel. Dat was grotendeels een bewuste keuze, genomen naar aanleiding van specifiek Nederlandse omstandigheden. Allereerst was daar de kleine schaal van het land, waardoor iedereen die ertoe deed elkaar kende. Dit gaf het publieke debat een persoonlijk karakter ... De kleinschaligheid versterkte het doctrinair-liberale uitgangspunt dat het in politiek om kwaliteit gaat, niet om kwantiteit. Dit verklaart waarom het in de Nederlandse politiek lange tijd om (bekende) namen draaide, niet om aantallen.' Janse, *De Afschaffers* (2007), 299.

104 Het 'Nederlandsch Jongelings-Genootschap ter afschaffing der slavernij: Servitus Generis Humani Flagitium' (slavernij is de gesel der mensheid), was eind 1853 opgericht door jonge mannen die daartoe waren 'opgewekt door het lezen van de Negerhut'. Janse, *De Afschaffers* (2007), 113.

Titelpagina van Teenstra's *Vluchtige Beschouwing* (1856)

en bij alle vrije personen voor te staan ... Wij rigten dit ons geschrijf niet tot hem [=de slaaf], en wij stemmen het zijnen meester volkomen toe, dat het noodzakelijk is hem in duisternis te houden. En welk sterker bewijs kan er nu gevonden worden tegen de slavernij? Zij dwingt den eigenaar om stelselmatig den geest van den slaaf te verlagen; om strijd te voeren tegen het menschelijke verstand, en die volmaking tegen te werken, welke het einddoel is van den Schepper. "Wee hem, die den sleutel der kennis wegneemt!" Het ligchaam dooden is eene groote misdaad. De ziel kunnen wij niet dooden; maar wij kunnen haar in eenen doodslaap wikkelen. Dat doen alle slavenhouders, dat doen wij die de slavernij in onze Overzeesche Bezittingen blijven handhaven en laten voortduren. En zoude dit eene geringe misdaad zijn in het oog van haren Maker?¹⁰⁵

Het boekje biedt voor een breed publiek in kort bestek een helder overzicht van de complexe geschiedenis van de slavernij sinds haar ontstaan. Eerst in het vijfde hoofdstuk belandt hij bij de treurige situatie van Nederland, 'niettegenstaande andere Europesche natiën, Engeland, Frankrijk, Zweden en Denemarken' de slavernij allang hebben afgeschaft. 'Zelfs in Turkije heeft men het gebouw op de markt te

105 Teenstra, *Vluchtige Beschouwing* (1856), V-VII.

Konstantinopel, dat voor den slavenhandel bestemd was, neêrgehaald ... ook de pacha van Egypte is ons dezer dagen in de emancipatie der slaven weder voorgegaan.' Hoe treurig is het dat 'die navolger van Mahomed veel Christelijker' handelt 'dan wij, die ons Christenen noemen.'¹⁰⁶ Hij maakt er geen geheim van gedesillusioneerd te zijn na de eerder zo hoopvolle behandeling van zijn zo gunstig ontvangen adres:

'De staat onzer Westindische koloniën blijft steeds in duisternis gehuld, de regering geeft steeds negatieve verzekeringen waar positieve worden verlangd ... Groote verwachtingen koesteren onze volksvertegenwoordigers van eene spoedige verbetering van het lot der slaven of eene op handen zijnde emancipatie niet. De heer Blaupot ten Cate zeide in bovengenoemde zitting [van 29 nov. 1855]: "dat hij het betreurt dat alle onderhandelingen tot niets geleid hebben. De algemeene wensch der Kamer op den 3den Maart 1855 geuit omtrent de verwachtingen van het lot der slaven, verdwijnt nu ook in rook. Spr[eker] gelooft niet, dat daaraan voldaan zal worden. De Minister (nu door een' anderen Minister van Koloniën vervangen) beroept zich op de voorstellen der Staats-Commissie, en daardoor wordt de zaak op de lange baan geschoven. Als hij den loop der omstandigheden nagaat, dan begint hij zelfs aan de geheele emancipatie te twijfelen.'¹⁰⁷

Na dit overzicht volgt dan een nauwgezet verslag van de beraadslagingen in de Kamer over de onthutsende aanbevelingen van de Staatscommissie, gevolgd door Teenstra's commentaar op het genoemde rapport. Het boekje besluit met een weergave van de toespraak die de Engelse abolitionist Louis Alexis Chamerovzow (1816-1875), secretaris van 'The British and Foreign Anti-Slavery Society', in de zomer van 1855 te Amsterdam voor het 'Nederlandsch Jongelings-Genootschap ter afschaffing der Slavernij' hield. Ook dit werkje fungeerde als een soort uitgebreide nieuwsbrief, als een middel om het actiebereide publiek niet alleen te informeren over de jongste ontwikkelingen, maar het ook te opiniëren over en aldus propaganda te maken voor zijn jarenlange strijd tegen het slavernijrecht.

Mogelijk verbaasde het hem nog mee te mogen maken dat dit perverse systeem der slaveneconomie in Nederland, zo lang in stand gehouden door kille kapitalistische prioriteiten, christelijke schijnheiligheid en politieke halfslachtigheid en onwil schier onuitroeibaar leek, per juli 1863 bij wet zou worden afgeschaft. Eindelijk dan, vóórdat Marten Douwes Teenstra op 29 oktober zou sterven, was de smeebede van hem en zijn zwarte alter-ego, die hij aan het slot van zijn laatste petitie aan de Kamer van mei 1862 had geschreven, verhoord:

---

¹⁰⁶ *Idem*, 27.

¹⁰⁷ *Idem*, 28-29.

Hij die den slaaf in kluisters smeedt
 Bespot wie Negers menschen heet
 Is wreder als de woeste horden.
 Hoort gij! zijn bidden in zijn kreet
 Dat God zijn lijden niet vergeet,
 En hij door U eens vrij mag worden.¹⁰⁸

De betekenis van Marten Douwes Teenstra als afschaffer

Zodra hij de onmenselijke uitwassen aan zijn eigen ogen zag voltrekken, zijn bij Marten Douwes Teenstra de misstanden van de slavernij onmiddellijk onder zijn huid gaan zitten – voor het eerst in Zuid-Afrika in 1825, tijdens het onvoorziene oponthoud onderweg naar Nederlands-Indië. Hij heeft het sindsdien niet kunnen verkroppen dat zijn blanke medemensen, vooral in Suriname, met schofferende schijnheiligheid en de Schrift in hun handen zich superieur waanden in Gods schepping waarin ieder mens naar Zijn beeld als gelijke geschapen was:

In Suriname plaatst men den *blanke* in den hoogsten rang en de hoogste orde van het dierenrijk, als tot de edelste menschensoort behorende. De *kleurlingen* zijn tusschenwezens, de eerste schakel of onmerkbare overgang van den beschaafden mensch tot het redelooze gedierte. De *negers* zijn half redelooze schepsels, die meer dier dan mensch zijn, makende den hoogsten rang onder het apengeslacht uit, daar zij iets meer zijn dan de *oerang-oetang*, een minder tam boschmensch, en dan volgt de *kwatta*, eene groote apensoort in de bosschen van Guyana.¹⁰⁹

Zonder twijfel mag Teenstra als een volbloed en consistent abolitionist te boek gesteld worden, een epitheton dat hij pas recentelijk heeft verworven. Het mag zelfs een blamage heten dat in de officiële slavernijstudie die in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties tot stand is gekomen, *Staat & Slavernij* (2023), nergens Teenstra's naam, noch die van Van Hoëvell of Wolbers voorkomt!¹¹⁰ Uit al zijn pamflettistische schrifturen komt de afschaffer uit Ulrum naar voren als

108 Geciteerd naar Tuma, *En toch zal ik* (2023), 60.

109 Teenstra, *Hedendaagsche Slavernijkwestie* (1856), 33-34. Darwins *The Origin of Species* zou drie jaar later pas, in 1859, worden gepubliceerd.

110 Enkel de naam van de lutherse predikant Henricus Christiaan Millies komt in *Staat & Slavernij* slechts éénmaal voor, op p. 387. Vergelijk hiermee Janse, *De Afschaffers* (2007), 116-117: 'Afschaffers als Marten Douwes Teenstra en Juliën Wolbers richtten talloze petitie's aan de machthebbers ... Evenals Van Hoëvell en Millies lieten zij in hun protest tegen de slavernij hun gevoel spreken. Juist deze vier mannen worden tegenwoordig nog het meest genoemd en geroemd om hun principiële en hartstochtelijke afkeuring van de slavernij.'

een bewegen, vrijzinnig godsdienstig geïnspireerd gevoelsmens die het onbestaanbaar vond dat de ene mens zich de macht en willekeur mocht aanmeten over de andere omwille van winst en woeker. Sociaal was Teenstra niet altijd even tactisch, noch empathisch. Vanuit de optiek der herenboerenstand beschouwd, werd hij vermoedelijk als een tamelijk mislukte figuur bekeken. Door zijn Ulrumer dorpsgenoten werd tegen Teenstra, de cynicus met een hekel aan de hypervrome volgelingen van dominee De Cock, als een merkwaardige kamergeleerde aangekeken, zo laat zich denken. Associeerde hij zich daarom in dit niet zelf verkozen witte bestaan in de kilte van de kale klei en nagestaard door meesmuilende achterdocht uit 'scheel en scheef' loerende huizen zo intensief met de genegeerde 'neger', de verschoppeling in Oost en West met wie hij zich zo verbonden wist?

Hoe dat ook zij, het dwingt bewondering af hoe Teenstra als gehavende man-van-stavast tegen de hoge muren is op blijven beuken van de bastions der hoge heren, hun macht en kapitaal. Met andere slavenvrienden als Juliën Wolbers en Wolter Robert van Hoëvell vormde Teenstra, mede dankzij zijn parlementaire 'woordvoerder' Steven Blaupot ten Cate, een liberale, vrijzinnige voorhoede die in de taaie, meest cruciale fase van de Nederlandse afschaffingsgeschiedenis van de slavernij een niet weg te denken rol heeft gespeeld. Het wordt tijd dat zulks, inclusief de zeer opmerkelijke Groninger inbreng daarin, breed wordt erkend.

Bovendien is Teenstra's meer dan 35-jarige strijd voor de opheffing van de slavernij niet tot een geïsoleerde eenmansactie beperkt gebleven. Zijn religieuze beginselvastheid ten aanzien van de in de schepping gegeven menselijke gelijkwaardigheid en zijn doorleefde plichtsbesef van naastenliefde jegens het weerloze en onschuldige slachtoffer van machtsmisbruik hebben hem, compromisloos en niet-aflatend, de argumenten aangereikt om anderen te overtuigen. Of zulks nou uit zijn doopsgezinde achtergrond stamde, of uit de universalistische vormelijkheid en vroomheid der vrijmetselarij doet niet ter zake. Hij stond voor een christendom van oprechte daadkracht en niet van wollige woorden.¹¹¹ Met Multatuli had hij de afkeer van dweperij en schijnvroomheid gemeen. Maar waar de een zich rationeel van de godsdienst had afgewend, wist Teenstra zich daarin als gelovig gevoelsmens steeds geborgen. Door juist die taal in het nog volop gelovige Nederland te spreken, wist hij uiteindelijk ook anderen voor zijn standvastige strijd voor slavenvriendschap te winnen.

Dit vormt tevens het bruggetje naar een derde aspect dat zijn permanente preoccupatie met het lot der slaafgemaakten extra inhoud heeft gegeven. Niet enkel met zijn rijk gedocumenteerde boeken uit 1833, 1842 en 1843, de vol geplempte harde

111 Zie ook Van Weerden, *Spanningen en Konflikten* (1967), 319. Met dank aan Jaap Tuma.

schijf die voortdurend zijn activisme van voldongen feiten voorzag, maar zeker ook met zijn nieuwsbriefachtige brochures uit 1855 en 1856, nà zijn succes in de Tweede Kamer, heeft hij met zijn 'humanitarian narratives' belangrijk werk verricht als informant, als commentator, en als opiniemaker. Dat was toen een nauwelijks bekend fenomeen: kranten bevatten voornamelijk nieuwsberichten en advertenties, maar geen opiniërende commentaren of columns. Teenstra mag daarom ook als een wegbereider te boek gesteld worden voor publiek activisme in de negentiende eeuw, hoe beperkt qua omvang dan ook, waarin opinievorming en sentiment de geesten vaardig maakten tot actiebereidheid. Dat betrof toen niet alleen de slavernij en het cultuurstelsel, maar gaandeweg ook andere misstanden zoals drankmisbruik, kinderarbeid en arbeidersleed.

Op zijn *one-issue* terrein was hij weliswaar niet de meest succesvolle c.q. invloedrijke schrijver. *Uncle Tom's Cabin* van Beecher Stowe (1853) raakte de harten van het grote publiek, maar ook Juliën Wolbers' brochure met de veelzeggende titel *De slavernij in Suriname, of dezelfde gruwelen der slavernij, die in de 'Negerhut' geschetst zijn, bestaan ook in onze West-Indische Koloniën!* (1853) en Van Höevells *magnum opus: Slaven en Vrijen onder de Nederlandsche wet* (1854). Desalniettemin schreef filantroop en Réveilman, Ottho Gerhard Heldring, over Teenstra's aanklachten in *De neger-slaven in de kolonie Suriname* (1842) bijvoorbeeld: 'Ik heb dat boek met eene rillende ontzetting gelezen.'¹¹²

En dat kon hij, de buitenwacht shockeren met plastische beschrijvingen van de verschrikkingen die hij voor zijn ogen had zien voltrekken. Maar in de loop van de tijd had hij ook geleerd dat een rauwe beschrijving van de gruwelijkheid-op-zich niet altijd even effectief was om argumenten kracht bij te zetten. Het vergrootglas op al zijn Kamerpetities en strijdschriften heeft zichtbaar gemaakt hoe Teenstra zich tot een stilistische kameleon ontwikkeld heeft, die uiteindelijk precies wist wanneer hij welk publiek met welke stijlmiddelen het best kon bespelen. In het begin van zijn carrière had hem het gebrek aan die (zelf)kennis nogal parten gespeeld, meestal met misprijzen, zoals ontslag, tot gevolg. Later echter, in april 1856, zou zelfs zijn vermoedelijk grootste Haagse tegenstander, minister Charles Ferdinand Pahud, met uitgestreken gezicht de Ulumer kwelgeest in het zonnetje zetten door te memoreren dat het een adres van Teenstra was geweest dat 'in der tijd aanleiding heeft gegeven om de behandeling der slaven in deze Kamer ter sprake te brengen.'¹¹³ Het kan verkeren!

112 Janse, *De Afschaffers* (2007), 101.

113 *Handelingen TK*, d.d. 30-04-1856, p. 869.

BIJLAGE I

*Adres van M.D. Teenstra Aan De Tweede Kamer Der Staten Generaal tot afschaffing der slavernij in de Nederlandsche koloniën (1844)*¹¹⁴

Wij delen hier mede het *eerste* verzoekschrift, onzes wetens aan de Wetgevende magt hier te lande ingediend tot afschaffing van de slavernij in onze koloniën.

EDELMOGENDE HEEREN!

Geeft eerbiedig te kennen de ondergeteekende M.D. TEENSTRA, eigenaar te *Utrum*, Provincie Groningen, dat hij zich eenige jaren in onderscheidene Nederlandsche koloniën heeft opgehouden, en het ontmenschte, aan de slavernij verbonden, van nabij heeft gezien, en de schrikkelijke rampen, welke onafscheidelijk aan de slavernij verbonden zijn, leeren kennen; echter wil hij zich onthouden hierover in het breede uitteweiden, doch neemt de vrijheid Uw EdM [Edelmogenden]. met eerbied te verwijzen naar de daarover door Suppliant geschrevene werken, als: *De Negerlaven in de kolonie Suriname* te Dordrecht bij H. LAGERWEIJ, en eene *Bijdrage tot de ware beschouwing* enz. te Amsterdam bij M.H. BINGER 1844.

Het kan Uw EdM. niet onbekend zijn, dat bij de voortdu- [248] ring van het schandelijke stelsel der slavernij, onze W. I. [West-Indische] bezittingen meer en meer in bevolking verminderen en in welvaart afnemen; dat daarentegen de Engelsche koloniën, sedert de afschaffing der slavernij, in bevolking en welvaart zijn toegenomen; zoo als Suppliant dan ook het genoegen gehad heeft zich van dit laatste te kunnen overtuigen, uit eene missieve [bericht] uit Londen, in dato 15 dezer, van wege de *British and foreign antislavery Society*.

Suppliant wil zich onthouden van zich te mengen in staatkunde of partijzuchtige overwegingen, en wenscht de middelen, om het doel, namelijk de emancipatie der slaven, te bereiken, tot die van eenen zedelijken, godsdienstigen en vreedzamen aard te zien beperkt; waarom Suppliant het dan ook met gepaste vrijmoedigheid waagt Uw EdM. te doen opmerken, dat de afschaffing der slavernij in het belang van Nederland en hare koloniën is, als kunnende daardoor in die gezegende landstrekken een staat van geluk en voorspoed, verstandelijke en zedelijke beschaving worden geboren, dien het vergeefsch zoude zijn te verwachten onder het onregtvaardige, onstaatkundige en de menschheid verloochenende stelsel van slavernij.

Suppliant, van het algemeen belang en het hoog wenschelijke van eene onmiddelijke en geheele afschaffing der slavernij, in alle onze overzeesche bezittingen overtuigd, neemt de vrijheid de materiële en zedelijke belangen van Nederland en hare koloniën aan Uw EdM. op te dragen; in het vaste vertrouwen, dat de afschaffing der slavernij, ook in onze koloniën, met zoo weinig uitstel als mogelijk zal plaats hebben.

Utrum 26 November 1844.

't welk doende
(get.) M.D. TEENSTRA

¹¹⁴ Afgedrukt in: *Bijdragen Tot De Kennis Der Nederlandsche En Vreemde Koloniën, Bijzonder Betrekkelijk De Vrijlating Der Slaven*. 1845 (Utrecht, 1846), p. 247-248.

BIJLAGE II

Ingezonden brief in de Groninger Courant van 06-12-1854

Een wederwoord.

De inlichtingen, gegeven door zijne exc. den minister van koloniën, op den ondergeteekenden adres *wegens de slavernij in West-Indië*, d.d. 6den Nov. j.l., aan de Tweede Kamer der Staten Generaal en voorkomende in de *Prov. Gron. Courant* van gepasseerden Zaterdag den 25sten November, hebben wij met genoegen gelezen, omdat zij ons de overtuiging geven, dat onze correspondent de feiten wat hoog gekleurd heeft en de gruweldaden op Curaçao aan de slaven gepleegd, niet zóó verschrikkelijk erg zijn als men die met bloedige kleuren heeft geteekend; – maar die toestand is dan toch inderdaad erg genoeg, om vurig de emancipatie te verlangen en elk weldenkend mensch aan te sporen om daaraan het zijne toe te brengen, opdat de afschaffing der slavernij in onze West-Indische bezittingen ten spoedigste moge plaats vinden.

Men neme bij het lezen dezer “inlichtingen” tevens in aanmerking, dat de verdedigers of de hooge ambtenaren, die omtrent de door ons aangevoerde feiten door den minister gevraagd zijn tot het geven van eenige ophelderingen in het schrijven van Curaçao dd. 1sten Mei 1854, mede tot de beschuldigen van gepleegde wredeheden behooren, zoodat de ontkenning wel te verwachten was.

1) Wordt erkend: dat “eene slavin van PINEDO gepoogd heeft zich op zekeren dag te verdrinken. Het blijkt echter niet, dat zij vooraf eenige mishandeling ondergaan had, en wordt *veeleer vrees voor straf* vermoed de drijfveer harer handeling geweest te zijn, gelijk zelfs bij *de meest menschlievende eigenaren van slaven op Curaçao* zich gevallen van soortgelijken aard hebben voorgedaan.” – Wanneer *de vrees voor straf* bij die ongelukkigen zoo groot is, dat zij den dood boven het leven verkiezen, dan moet de straf van de minder menschlievende slavenhouders wel allereduchtst zijn. Een monster van wredeheid, J.H. KEMPER, den 22sten dezer te Amsterdam ter dood gebracht, verzocht Zijne Majesteit den Koning nog om gratie, willende liever eene levenslange gevangenisstraf ondergaan, dan die des doods.¹¹⁵ – *Vrees voor straf*, omdat hij geen 2½ cent wegens verkochte bolletjes aan zijne meesteres konde verantwoorden, deed den negerslaaf COJO te Paramaribo vlugten, zijn lang uitblijven zoude zijn straf tot een’ *spaanschen bok* doen vermeederen; de vrees nam toe; door honger geperst, pleegde hij kleine diefstallen, zocht deelgenooten in het bosch te krijgen, en nu besloten deze schuilernegers om het huis van MENSANTO, waar veel gezouten visch en vleesch in het pakhuis stond, in brand te steken en zich in de algemeene verwarring van die eetwaren meester te maken. Zij voerden hun plan uit, doch tegen hunnen wil spreidde de vlam zich ook uit tot de naburige huizen, en de misdaad werd gestraft, bij vonnis van het gerechtshof te Suriname, en op de 28sten Januarij 1833 [= 26-01-1833] werd COJO met twee medepligtigen voor het erf van MENSANTO levend verbrand. Ziedaar! Een halve stuiver waarde, – vrees voor straf, – vlugt – honger – misdaad en .... IJsselijke terdoodbrenging!

---

115 Dat betrof Johann Heinrich Kemper, een 21-jarige Duitser die de laatste gehangene van Amsterdam zou zijn. Hij was op 22 november 1854 aan de galg geëxecuteerd wegens diefstal, moord en een tweevoudige poging tot moord. Zijn vonnis werd groot nieuws, ook internationaal, mede wegens zijn vergeefse gratieverzoek aan Koning Willem III, wat Kemper dompelde in religieus schuld bewustzijn, dat in de pers breed uitgemeten werd.

2) Is het niet bewezen, zoo als de procureur des Konings zegt, dat dezelfde meesteres (de huisvrouw van PINEDO), “eene bejaarde slavin het regteroog zoude hebben uitgesteken”(- “zij had, zoo als het heet, in de duisternis met haar linker oog tegen den muur gestooten”-). Dit is echter niet waarschijnlijk. Hoe dikwerf hoort men hier te lande ook niet van iemand die een blaauw oog heeft, hoe dan ook gekregen, dat hij zich gestooten heeft. Ook ontkent de procureur des Konings niet: “dat gezegde huisvrouw meermalen beschuldigd is van wreedheid tegen hare slaven, doch zijne poging, om hiervan de bewijzen te erlangen, was altijd vruchteloos geweest; en zoude men dat ook hier niet mogen vermoeden?”

3) Onze berigtgever schijnt omtrent den ouderdom van de hier bedoelde slavin niet goed onderrigt te zijn geweest. Zij is evenwel als een jeugdige 22 jarige moeder op een bank gebonden en op verzoek van haren meester Haak met 50 bullepeesslagen afgestraft. “Uiterlijke teekenen van zwangerschap waren niet merkbaar en werd daaraan te minder gedacht, als de bewuste vrouw eene zuigeling bij zich had!” “Zij is op weg in flauwte gevallen” – en van “de plantaadje *Plantersrust* weggedragen.” – Intusschen wordt hare ontijdige bevalling niet tegengesproken. Wij zouden omtrent dit feit ook wel de verklaring van den edelen artillerie-officier Relandus op wiens borst, in welke nog menschelijk gevoel huisvest, het ridderkruis prijkt, willen hebben gehoord, of de slagen aan gezegde slavin toegebracht, inderdaad “alleen striemen achtergelaten hadden.”

De Procureur des Konings zegt in zijn repliek, dat hij maar zelden tot 75 slagen geven laat, doch men denke hierbij, hoe geweldig de met bullepezen togetelde slagen in het vleesch doorknijpen, zoodat de gestrafte dikwerf als spoedig onder het slagen geheel bewusteloos ter neder ligt; alsdan worden er pogingen aangewend om de lijder of lijderes tot zijne of hare kennis terug te brengen, en, de straoefening wordt hervat, en zulks niet op grond van regterlijk verhoor en van een regterlijk vonnis, niet op grond van overtuiging dat de beklaagde zich aan eenige misdaad of vergrijp heeft schuldig gemaakt, geenszins! dit geschiedt alleen op verzoek van den meester of meesteres, die naar lust en luim, wrevel of ongehumeurdheid de straoefening doet plaats hebben.

4) Gaarne gelooven wij voor Pinta, Penha te hebben moeten lezen: de bedoelde slavin was, toen zij lichamelijk op het fiscalaat [= kantoor van de gerechtelijke ambtenaar] afgestraft werd, niet eene, maar reeds 3 maanden na hare bevalling: “acht weken oud kraams”, zegt men hier ook, dat kunnen wij niet tegenspreken.

Dat er op Curaçao niet geklaagd wordt over voeding en kleding der slaven, wordt door ons betwijfeld, dog het is mogelijk, TOLLENS zegt:

“Geen klagt dringt tot tirannen door.”

Wat zoude het de ongelukkigen ook baten, wel wetende dat klagten over den meester of meesteres met de bullepees of een *wapatanastraf* achtervolgd wordt; dat was althans zoo, toen wij ons voor nu 20 jaren in West-Indië bevonden, en dat zal ook nog heden wel het geval zijn.

Andere punten van ons adres is de minister stilzwijgende (en toestemmende?) voorbijgegaan en, wij vleijen ons, dat met terzijdestelling van alle personaliteiten, de afschaffing der slavernij dan ook door de Regering als wenschelijk en uitvoerbaar zal worden beschouwd, en ten spoedigste zal mogen worden bewerkstelligd, waartoe wij, met het oog op de Tweede Kamer, nog steeds blijven vertrouwen.

Ulrum, 25 November 1854.

M.D. TEENSTRA

BIJLAGE III

Overzicht van Teenstra's petities aan de Tweede Kamer

Vermeld worden de data van verzending door Teenstra (T) en die van behandeling door de Tweede Kamer (TK).¹¹⁶

1	T: 27 november 1844	TK: 25 februari 1845
2	T: 10 maart 1848	TK: 23 maart 1848
3	T: 14 februari 1849	TK: 21 februari 1849
4	T: 15 februari 1851	TK: 24 februari 1851
5	T: 1 december 1852	TK: 11 maart 1853
6	T: 7 oktober 1853	TK: 24 november 1853
7	T: 10 juli 1854	TK: 21 juli 1854
8	T: 2 oktober 1855	TK: 22 november 1855
9	T: 19 februari 1859	TK: 28 maart 1859
10	T: 2 juni 1860	TK: 28 juli 1860
11	T: 14 mei 1862	TK: 2 juli 1862

---

¹¹⁶ Met dank aan Jaap Tuma die mijn aanvankelijke lijst heeft gecorrigeerd, door mij te voorzien van de data van het Archief 2.02.22 van de Tweede Kamer. De verzoekschriften van Teenstra hebben daarin respectievelijk de volgende inventaris- en stuknummers (tussen haakjes): 1024 (183), 1040 (13), 1044 (109), 1054 (85), 1062 (11), 1064 (480), 1068 (28), 1080 (356), 1084 (385), en 1088 (274). Zie noot 73 voor het in Tuma's overzicht ontbrekende adres van 10 maart 1848.

Literatuur

- Baay, R., 'De stille afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië', in: P. Brandon, G. Jones, N. Jouwe e.a. (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam, 2020).
- Boef, A.H. den & K. Snoek, *O God, er is geen God! Multatuli over geloof en godsdienst* (Amsterdam, 2008).
- Boer, L., 'Een Oldambster herenboer op het Haagse pluuche. J.F. Zijlker (1805-1868) en het Oldambt', in: *Veenkoloniale Volksalmanak. Jaarboek voor de geschiedenis van de Groninger Veenkoloniën* 11(1999), 9-22.
- Botke, IJ., *'Gaat, krijgt een boek of pen in hant en ofent daarin u verstant'. Drie generaties Teenstra en de Verlichting op het Groninger platteland (1775-1825)* (Groningen, 1988).
- Bouman, H., 'Levensbericht van Steven Blaupot ten Cate', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1885), 23-46.
- Brugmans, H., 'Cate, Steven Blaupot ten', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 4 (Amsterdam, 1974), l. 404-405.
- Brummer, C., *Sam van Houten tegen de rest. Het strijdbare leven van de man van de kindervet* (Amsterdam, 2023).
- Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën, bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven* 1-4 (Utrecht, 1844-47).
- Doornbos, K. & G. Zijlma, 'Marten Douwes Teenstra Levensbeschrijvingen', in: *Groningen. Tijdschrift voor de Volkstaal, Geschiedenis, Volksleven enz. van de Provincie Groningen* 2 (1917).
- Esajas, M., 'Een Amsterdamse lobby voor "herstelbetalingen" voor plantagehouders', in: P. Brandon, G. Jones, N. Jouwe e.a. (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam, 2020), 326-343.
- Eskes, J., 'Marten Douwes Teenstra, een Groningse Multatuli. Reiziger, schrijver en abolitionist', in: *Historiek, on-line geschiedenismagazine*, op: www.historiek.net/
- Feith, P.R., 'Levensschets van Mr. M. des Amorieu van der Hoeven', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1870), 425-478.
- Francken, E., 'Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij', in: T. Anbeek e.a. (red.), *Lexicon van literaire werken* (1989-2014), op: Digitale Bibliotheek van Nederlandse Letteren (www.dbnl.org/ – hierna: DBNL).
- Groen van Prinsterer, G., *Het Parijsche Zendinggenootschap, werkzaam in Zuid-Afrika, vooral ook in Nederland aanprijzenswaard. Ten voordeele van het Parijsche Zendinggenootschap* ('s-Gravenhage, 1847).
- Gurney, J.J., *Een winter in de West-Indiën, beschreven in gemeenzame brieven ... naar den vierden druk vertaald door C.J. Zweerts* (Amsterdam, 1843).
- Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal over de jaren 1814-2016*, toegang 2.02.21.01, op: Overheid.nl/
- Hoekema, A.G., *Dutch Mennonite Mission in Indonesia. Historical Essays* (Elkhart, IN, 2001; Occasional Papers 22).
- Hoekema, A.G. (red.), *"Tot heil van Java's arme bevolking". Een keuze uit het dagboek (1851-1860) van Pieter Jansz, doopsgezind zendeling in Jepara, Midden Java* (Hilversum, 1997).
- Hoëvell, W.R. van *Parlementaire redevoeringen over koloniale belangen. Tweede deel. 1854-1856* (Zaltbommel, 1863).
- Hoëvell, W.R. van, *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet 2 dln* (Zaltbommel, 1854).
- Janse, M.J., *De Afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam, 2007).
- Janse, M.J., 'Anna Bergdahl, een Amsterdamse abolitionist', in: Brandon, P. e.a., *De slavernij in Oost en West* (Amsterdam, 2020).
- Jensma, Th.E., *Doopsgezinde zending in Indonesië* ('s-Gravenhage, 1968).
- Keijsper, C. (red.), *K. ter Laan's Multatuli Encyclopedie* (Den Haag, 1995).
- Kuitenbrouwer, M., 'De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief', in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 93 (1978).

- Lauret, L., 'De Nederlandse politiek en slavernij in de negentiende eeuw', in: Allen, R.M., E. Captain, M. van Rossum e.a. (red.), *Staat en Slavernij. Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam, 2023), 133-143.
- Maring, H., 'Blaupot ten Cate, Steven', in: J.D.R. van Dijk & W.R. Foorthuis (red.), *Vierhonderd jaar Groninger Veenkoloniën in biografische schetsen* (Groningen, 1994).
- Melker, J., *Cojo, Mentor en Present: brandstichters of verzetsstrijders? Een literatuuronderzoek naar de veroorzakers van de brand in Paramaribo van 3 op 4 september 1832* (2001, doctoraalscriptie UvA).
- Melker, J., 'Cojo, Mentor en Present in het Suriname van nu', in: OSO. *Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis* 22 (2003), 254-270.
- Meulen, D. van der, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Nijmegen, 2002).
- Millies, H.C., 'Het Parijsche en het Nederlandsche Zendinggenootschap', in: *De Gids* 12 (1848), 210-222. *De Nederlander: Nieuwe Utrechtsche Courant* (1851-55).
- De Noord-Brabanter: Staat- en letterkundig dagblad* (1855).
- Overzicht der werkzaamheden van de afdeeling koophandel der maatschappij onder de zinspreuk: Felix Meritis, te Amsterdam, gedurende het maatschappelijk jaar van 1°. mei 1852 tot ult^o. april 1853* (Amsterdam, 1853).
- Priester, P.R., *De economische ontwikkeling van de landbouw in Groningen 1800-1910. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse* (Wageningen, 1991).
- Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant* (1855).
- Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant. Staats-, Handels-, Nieuws- en Advertentieblad* (1845).
- Pijnappel, M.J. 'Levensbericht van Mr. Anthony Brugmans', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1879), 75-91.
- Siwipersad, J.P., *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen, 1979).
- Smith, R., 'Marten Douwes Teenstra: mislukt als boer, succesvol als strijder tegen slavernij', op: www.rtvnoord.nl/
- Springer, N.P. & A.J. Klassen (eds.), *Memnonite Bibliography 1631-1961* (Scottsdale, PA & Kitchener, Ont., 1977).
- Teenstra, M.D., *Beknopte beschrijving van de Nederlandsche overzeesche bezittingen voor beschaafde lezers uit alle standen ... in Oost- en West Indiën* 3 dln. (Groningen, 1846).
- Teenstra, M.D., *Beknopte schets der godsdienstige gezindten of der Godsvereering bij de heidenen, Joden, Mahomedanen en Christenen, en wel inzonderheid de verschillende secten en schakeringen in de Christelijke kerk; benevens de geschiedenis van den Bijbel, in hoofdpunten en losse omtrekken kortelijk aangestipt* (Groningen, 1864).
- Teenstra, M.D., *Booze kunsten en wetenschappen, tooverijen en waarzeggerijen: handboek voor heksen, toverkollen, kaartlegsters, bezetenen, duivelbanners, duivelbezweders, doodenbezweders, planeetlezers ...* (Amsterdam, [1852]).
- Teenstra, M.D., *Bijdrage tot de ware beschouwing van de zoo hoog geroemde uitbreiding des christendoms onder de heidenen in de kolonie Suriname; toegewijd aan alle philantropen* (Amsterdam, 1844).
- Teenstra, M.D., *Chronologisch overzicht van gebeurtenissen, die in ons vaderland en elders hebben plaats gehad, en wel inzonderheid in de Provinciën Groningen, Friesland en Drenthe, van ... 1795 tot 1815* (Groningen, 1862).
- Teenstra, M.D. (red), *De diligence. Een tijdschrift van en voor de provincie Groningen* (1838-1839).
- Teenstra, M.D., *Het kan verkeeren. Eene zamenspraak, over den laatste uitgegevenen almanak van den hoogleeraar J.A. Uilkens voor 1824, in vergelijking met de vorige jaargangen* (Groningen, 1824).
- Teenstra, M.D., *De landbouw in de kolonie Suriname, voorafgegaan door eene geschied- en natuurkundige beschouwing dier kolonie*, 2 dln. (Groningen, 1835).
- Teenstra, M.D. (red), *Landhuishoudkundige almanak, ten vervolge op den almanak tot nut en vergenoeving voor de onderscheidene standen des maatschappijlijken levens, van wijlen den hoogleeraar J.A. Uilkens* (Groningen, 1825-32).
- Voortgezet als: *Almanak tot nut en genoegen* (Groningen, 1835?-42) en *Landhuishoudkundige almanak ten dienste van land- en buitenman* (Groningen, 1843-65) en na zijn overlijden als: *Teenstra's Landhuishoudkundige almanak ten dienste van land- en buitenman* (Groningen, 1866-69).

- Teenstra, M.D., *De Nederlandsche West-Indische eilanden* 2 dln. (Amsterdam, 1836-37).
- Teenstra, M.D., *De negerlaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het Christendom onder de heidensche bevolking* (Dordrecht, 1842).
- Teenstra, M.D., *Kronijk, of breedvoerige tijdrekenkundige tafel, inzonderheid voor de Provincien Groningen, Friesland En Drenthe, ... Met eenige bijlagen* 2 dln. (Uithuizen, 1859-60).
- Teenstra, M.D. en T.F. Uilkens (red), *Tijdschrift van algemeene kunsten en wetenschappen inzonderheid met betrekking tot den land- en tuinbouw* (Groningen, 1849).
- [Teenstra, M.D.], *Ulrum, zoo als het is, en deszelfs toenemende volksbewegingen in October 1834* (Groningen, 1834).
- [Teenstra, M.D.], *De verschillende orden der vrijmetselarij in haren oorsprong, doel en werking kortelijk geschetst door een O.U.M. [= Opper Uitverkoren Meester]* (Groningen, 1861).
- Teenstra, M.D., *Verslag wegens de meest bekende edele en onedele houtsoorten, heester- en rankgewassen, in de kolonie Suriname* (1830).
- Teenstra, M.D., *Vlugtige beschouwing van de hedendaagsche slavernijkwestie in Nederland. Ten voordeel der emancipatie* (Amsterdam, 1856).
- Teenstra, M.D., *De vruchten mijner werkzaamheden gedurende mijne reize, over de Kaap de Goede Hoop, naar Java, en terug, over St. Helena, naar de Nederlanden* 2 dln (Groningen, 1828-1829).
- Tuma, J., *En toch zal ik. De rol van Marten Douwes Teenstra bij de afschaffing van de slavernij. Strijder van het eerste uur* (Assen, 2023).
- Tuuk, R. van der & M.I. van der Tuuk-Homan, *Onderweg naar 2019. Doopsgezinde Gemeente Mensingeweer te Eenrum* (Winsum, 2019).
- Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer* op: <https://repository.overheid.nl/>
- Weerden, J.S. van, *De Indische Reis van Marten Douwes Teenstra 1824-1826* (Leens, 1963).
- Weerden, J.S. van, *Spanningen en konflikten. Verkenningen rondom de Afscheiding van 1834* (Groningen, 1967).
- Weerden, J.S. van, 'Marten Douwes Teenstra in Suriname, 1828-1834. Een Groninger pionier in de West', in: *New West-Indian Guide* 46-1 (1968).
- Welie, M. van, *(How) Does One Tell The Truth? Adaptations of Uncle Tom's Cabin for Dutch children from 1853-2008* (masterscriptie UvUtrecht, 2009).
- Winter, J.M. van, 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing der slavernij', in: *De West-Indische Gids* 34 (1953).
- Wolbers, J., *De slavernij in Suriname, of dezelfde gruwelen der slavernij die in de 'Negerhut' geschetst zijn, bestaan ook in onze West-Indische koloniën!* (Amsterdam, 1853).
- Wolbers, J., *De Surinaamsche negerklaaf. Verhaal van een bezoek op eenige plantaadjes in Suriname* (Amsterdam, 1854).
- Wolbers, J., *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam, 1861).
- Zijlma, J., 'Levensschets van Marten Aedsges Teenstra, een baanbreker op landbouwkundig gebied', in: C.J. Geertsema (red.), *Almanak voor de landbouw in zijn gehele omvang* 3 (1879).